

■ شناسنامه درس

■ نام درس: نظام اقتصادی صدر اسلام رشته اقتصاد

■ تعداد واحد درسی: 2 واحد

■ نام منبع: کتاب نظام اقتصادی صدر اسلام

■ نگارش دکتر هادی غفاری

■ انتشارات دانشگاه پیام نور

■ نام تهیه کننده اسلایدها: دکتر هادی غفاری

طرح درس

■ در این درس، ضمن تبیین کلیه فصول کتاب مورد نظر، توضیحات لازم در خصوص هر مطلب ارائه شده است. بعضاً از ارائه برخی مطالب که در متن کتاب حاضر موجود نیست ولی در یادگیری مباحث مؤثر و کارساز میباشد، دریغ نشده است. ترتیب مطالب و مباحث ارائه شده دقیقاً منطبق بر منبع درسی میباشد.

اهداف درس

- بررسی نظام اقتصادی صدر اسلام و آشنایی با مهمترین مفاهیم اقتصاد اسلامی در ابعاد و جوانب گوناگون در زمان پیامبر و خلفاء و ارائه دورنمایی از نظام اقتصادی موفق صدر اسلام که توسط پیامبر (ص) بنیانگذاری شده بود.

جایگاه درس

- درس نظام اقتصادی صدر اسلام به عنوان نخستین درس در سلسله دروس اقتصاد اسلامی رشته علوم اقتصادی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. چون آشنایی و معارفه دانشجویان با برخی مفاهیم خاص اقتصاد اسلامی از این درس آغاز میشود، ضرورت تعمق و دقت بیشتر در جهت تفهیم مفاهیم و اصطلاحات مربوطه بیشتر احساس میشود.

پیشگفتار

■ در سالیان اخیر، به جهت شکست نظامهای اقتصادی سرمایه‌داری و سوسیالیستی در تأمین و پاسخگویی برخی نیازها و مطالبات جامعه بشری، از یک سو، و نیز اقبال عمومی در بسیاری از کشورها بویژه کشورهای اسلامی در راستای شناخت، تحقق و تمسک به نظام اقتصادی اسلام، از سوی دیگر، خوشبختانه تحقیقات و مطالعات قابل توجه و شایسته‌ای در زمینه اقتصاد اسلامی را باعث گردیده است. پژوهشهایی که امید است نهایتاً به کشف مبانی و نظام اقتصادی اسلام منجر شده و به تبیین رابطه بین پدیده‌های مختلف اقتصادی بیانجامد.

پیشگفتار

■ این کتاب در قالب 4 بخش و 11 فصل تنظیم یافته است. بخش اول تحت عنوان «جزیره‌العرب در آستانه ظهور اسلام»، حاوی دو فصل اول و دوم پیرامون وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی جزیره‌العرب، ظهور اسلام، هجرت پیامبر به مدینه و تشکیل نظام اسلامی می‌باشد. بخش دوم کتاب به «بیت‌المال و بخش عمومی» اختصاص یافته و در بر گیرنده فصول سوم و چهارم و پنجم و شامل مباحث بیت‌المال، وظایف بخش عمومی، درآمدها و مصارف بیت‌المال، سیاست‌های مالی، پول و سیاست‌های پولی و سیاست‌های تشویقی می‌باشد.

پیشگفتار

■ بازار و بخش خصوصی بخش سوم کتاب حاضر را تشکیل می‌دهد که خود حاوی فصول پنجگانه، از فصل ششم تا فصل دهم، می‌باشد. فصل ششم به مبحث تجارت، بازار و تغییرات سطح قیمت‌ها در صدر اسلام اختصاص دارد. در فصل هفتم، به نظریه مصرف و رفتار مصرف‌کننده در اسلام و سیره پیامبر و خلفاء در مصرف خواهیم پرداخت. فصل هشتم به بحث و بررسی پیرامون نظریه تولید و رفتار تولیدکننده و نیز عوامل تولید می‌پردازد. نظریه پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، فصل نهم کتاب حاضر را تشکیل می‌دهد که مقایسه تطبیقی نظام مشارکت در مقابل نظام بهره را در بر می‌گیرد.

پیشگفتار

■ در فصل دهم تحت عنوان تعادل عمومی به مباحث عرضه کل، تقاضای کل، تعادل عمومی و تأثیر سیاستهای پولی و مالی در تعادل عمومی اشاره خواهیم نمود. پایان بخش کتاب حاضر، بخش چهارم آن تحت نام «عدالت و کارایی» است که در بر گیرنده فصل یازدهم و مباحث عدالت، کارایی، توازن اقتصادی، تعاون و تشریک مساعی می باشد.

پیشگفتار

■ یافتن اطلاعات پیرامون حقایق و پدیده‌های اقتصادی و تنظیم آنها و کشف و ایجاد رابطه میان آنها به نحوی که ترسیمی از نظام اقتصادی صدر اسلام را ارائه نماید، روش مورد استفاده در این کتاب بوده است. در کتاب حاضر سعی شده است با استفاده از اطلاعات تاریخی و نیز استمداد از احادیث پیامبر و ائمه اطهار، طرحی از نظام اقتصادی صدر اسلام تهیه و عرضه شود.

بخش اول: جزیره‌العرب در آستانه ظهور اسلام

فصل اول:

■ وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی
جزیره‌العرب پیش از ظهور اسلام

راهنمای طلایی
تست طلایی
بیک طلایی

انتشارات طلایی
پویندگان دانشگاه

www.bookgolden.com

هدف‌های کلی:

- 1- دانشجو با موقعیت جغرافیایی و وضعیت فرهنگی ، اجتماعی و سیاسی جزیره‌العرب پیش از ظهور اسلام آشنا می‌شود.
- 2- وضعیت اقتصادی جزیره‌العرب را به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی در آن زمان درک خواهد نمود.
- 3- با اعتقادات، ارزشها، عادات و رسوم و سنن اجتماعی و اقتصادی مردم جزیره‌العرب آشنایی پیدا می‌کند.
- 4- به نقش اجداد پیامبر در مبارزه با جاهلیت اعراب و تلاش ایشان برای اصلاح امور اقتصادی و اجتماعی پی خواهد برد.

هدف‌های رفتاری:

- از دانشجو انتظار می‌رود که پس از مطالعه این فصل بتواند:
- 1- وضعیت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جزیره‌العرب را در دوره پیش از ظهور اسلام تشریح نماید.
- 2- اوضاع اقتصادی جزیره‌العرب در حوزه‌های مختلف کشاورزی، دامداری، صنعت و معدن، تجارت و بازرگانی را توضیح دهد.
- 3- مهم‌ترین عادات و رسوم و سنن اجتماعی و اقتصادی مردم جزیره‌العرب را برشمرد.

هدفهای رفتاری:

- 4- پیرامون مذهب و اعتقادات مذهبی مردم جزیره‌العرب اظهار نظر نماید.
- 5- نقش اجداد پیامبر در مبارزه با جاهلیت و تلاش ایشان برای اصلاح امور اقتصادی و اجتماعی جامعه را بخوبی تبیین کند.
- 6- سنتهای عبدالمطلب در راستای اصلاح وضعیت اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی جزیره‌العرب را تشریح نماید

1-1- جغرافیای اقتصادی جزیره العرب پیش از اسلام:

موقعیت جغرافیایی:

■ جزیره العرب (عربستان) شبه جزیره بزرگی است در جنوب غربی آسیا با مساحت تقریبی سه میلیون کیلومتر مربع که از طرف شمال به فلسطین و سوریه و از مشرق به خلیج فارس و دریای عمان و از سوی جنوب به اقیانوس هند و خلیج عدن و از مغرب به دریای سرخ و خلیج عقبه محدود می‌شود. کوه‌های جزیره العرب از شبه جزیره سینا شروع و تا کرانه‌های دریای سرخ ادامه دارد که در برخی نقاط ارتفاع آن تا 2500 متر می‌رسد. این شبه جزیره در میان سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا قرار دارد. بزرگترین امتیاز جزیره العرب، از نظر جغرافیایی، واقع شدن آن در بین سه قاره مزبور و ایجاد ارتباط تجاری با آنها بود.

وضعیت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی

■ فرهنگ و تمدن:

■ عربستان را به دو قسمت جنوبی و شمالی می‌توان تقسیم کرد. قسمت جنوبی آن کوهستانی و دارای آب و هوای بهتری است و از یمن تا عمان امتداد دارد. این ناحیه از عربستان دارای نظامات اجتماعی بوده و در تجارت، کشاورزی، صنعت، علوم و مسائل نظامی به پیشرفت‌هایی رسیده بوده است. قسمت شمالی آن صحرایی و آب و هوای کویری دارد، که به همین علت هرگز جای مناسبی برای زندگی نبود و از دیرباز تمدن، فرهنگ و نظام اجتماعی سازمان یافته‌ای در آنجا بوجود نیامد و جز چند شهر کوچک از قبیل دومه الجندل، مکه و مدینه که در مسیر راه تجارتي رم و ایران واقع بودند، در این صحرای پهناور و لم یزرع زندگی شهرنشینی رواج پیدا نکرد و مردم به صورت بدوی زندگی می‌کردند.

وضعیت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی

■ اعراب و این بخش از جزیره العرب، تا پیش از ظهور اسلام، در هیچ يك از فعالیت‌های بین‌المللی شرکت نداشتند و به علت خصوصیات جغرافیایی و گستردگی صحرا هرگز تحت تسلط دیگران در نیامدند، و بدین گونه، نژاد و زبان‌شان دست نخورده ماند و با دیگران آمیخته نگردید

اوضاع اجتماعي و سياسي

■ جهان در عصر بعثت، شاهد قدرت‌هاي عظيم اما متزلزل، مذاهب بزرگ اما گرفتار خرافات و کج فکري‌ها و کشمکش‌هاي متوليان، تمدن‌هاي در حال سقوط، قوانين ظالمانه، اختلافات عميق طبقاتي، قتل عام‌ها، جنگ‌ها، تعصب‌هاي ناروا، عادات و آداب غلط، يورش‌هاي ضد علم و هزاران بدبختي ديگر بود.

اوضاع اجتماعي و سياسي

■ امام علي (ع) در نهج البلاغه مي فرمايند: خدا، محمد (ص) را فرستاد تا جهانيان را از راهي كه در پيش گرفته بودند بيم دهد و او را امين دستورهاي آسماني خود قرار داد. در آن حال شما اي گروه عرب، بدترين دين را داشتيد و در بدترين سرزمين زندگي مي كرديد. در بين سنگهاي خشن و مارهاي گزنده مي خوابيديد. از آب تيره مي نوشيديد، غذاي خوبي نداشتيد، خون يكدیگر را مي ريختيد، پيوند خویش را از نزديكان مي برديد و با آنان ستيز مي كرديد، بتها در ميان شما برپا بود و گناهان دست و بال شما را بسته بود

وضعیت اقتصادی

■ کشاورزی و دامداری:

■ تنها منطقه مرطوب جزیره که امکان کشاورزی در آن وجود داشت، ناحیه جنوب آن بود که در معرض بادهای مرطوب دریایی هند به غرب قرار داشت. به همین جهت امکان زراعت، باغداری و دامداری از گذشته دور در جنوب جزیره وجود داشت. برخلاف جنوب، ناحیه مرکزی جزیره، خشک و فاقد بارندگی است.

■ کشاورزی و دامداری

■ گرچه رطوبت و بارندگی در شمال بیشتر از مرکز و شدت حرارت نیز کمتر از آنجا بود و فعالیت‌های کشاورزی تا حدودی توسعه داشت، ولی منشاء اصلی درآمد شمال تجارت بود

■ وضع کشاورزی شهر مدینه (یثرب) به علت وجود چاه‌های آب فراوان و وسعت زمین‌های قابل کشت، از یک طرف، و آشنایی ساکنان شهر (یهودیان مهاجر از فلسطین و اعراب یمنی) با کشاورزی، از طرف دیگر، موجب رونق کشاورزی در مدینه گردید و اراضی زراعتی متعددی بوجود آمد.

■ کشاورزی و دامداری

■ مهمترین محصول کشاورزی مدینه خرما بود، و نخلستان در کشاورزی مدینه نقش بسزایی داشت. میوه آن غذای اهالی بود و از پوست و شاخه‌های آن برای خود حصیر و سایبان و سبد می‌ساختند. دانه خرما را آسیا می‌کردند و به عنوان خوراک چهارپایان استفاده می‌نمودند و از عصاره آن برای خود شراب می‌ساختند. به غیر از خرما، جو و غلات دیگر و میوه نیز به عمل می‌آوردند ولی این محصولات به اندازه نخل در زندگی مردم مدینه مؤثر نبود.

ماهیگیری و محصولات دریایی

مجاورت با دریا امکان صید ماهی و سایر محصولات دریایی را برای مردم جزیره فراهم می‌نمود. در غالب نقاط ساحلی جزیره، ماهیگیری شغلی متداول بود و محصولات دریایی از غذاهای مهم و اساسی اعراب این مناطق به شمار می‌رفت. علاوه بر ماهی که برای خوردن صید می‌شد، در سواحل دریا و نیز از اعماق دریا، سایر محصولات دریایی بدست می‌آمد که برخی نیازهای غذایی و غیره را تأمین می‌نمود.

معدن

■ شبه جزیره عربستان پیش از اسلام به اندازه‌ای به داشتن معادن فراوان و صدور سنگ و چوب مشهور بوده است که در ادبیات عبری، داستان‌هایی در باره ثروت عربستان و فراوانی طلا در آن سرزمین بر جای مانده است. بیشتر طلا و نقره از قسمت یمن از منطقه‌ای بنام «ضراص» بدست می‌آمد که نقره‌اش نظیر نداشت. آهن نیز از جمله فلزات معدنی بوده است که از ناحیه «نقم» و «عمدان» استخراج می‌شده است.

معادن

■ انواع سنگ‌های قیمتی و عقیق سرخ و زرد از برخی مناطق شبه جزیره استخراج می‌شدند. در دوران قدیم، مناطق «وخیر»، «شبا»، «ذی ذهب» و «حویله» را از مناطق دیگر تولید طلا در شبه جزیره ذکر کرده‌اند. همچنین سرزمین «مدین» که در شبه جزیره عربستان است به داشتن طلای فراوان شهرت داشت که ظاهراً از معادن اطرافش استخراج می‌شده است. در تورات آیاتی دیده می‌شود که نمایانگر وجود نقره و فلزات قیمتی دیگر در شبه جزیره عربستان است

صنعت

- صنایع دستی، بویژه ساخت وسایل و آلات جنگی از قبیل شمشیر، خود و زره در میان مردم جزیره بویژه در مناطق مرکزی و شمالی معمول بود .

تجارت و بازرگانی

منطقه جزیره‌العرب، بویژه حجاز، معبر کاروان‌های تجاری بود؛ به این معنی که دو راه تجاری مهم از میان آن می‌گذشت: یکی راه شمالی که از خلیج فارس و دریای عمان آغاز می‌شد و پس از پیمودن «بادیه الشام» و «فلسطین» به بندر عقبه و بندر غزه می‌رسید. راه ارتباط عراق با مدیترانه و مصر، همین راه بود. راه دیگر، راه عربستان جنوبی بود که کشتی‌های هند، بار خود را در بندر عمان یا یکی از بنادر جنوب تخلیه می‌کردند و کاروان‌های تجاری آن را به موازات ساحل جنوبی به یمن و از آنجا به موازات دریای سرخ، یعنی از زمین هموار «تهامه» به عربستان سنگی و از آنجا به بندر «ایله» در خلیج عقبه یا بندر غزه در مدیترانه می‌بردند

تجارت و بازرگانی

■ عرب‌های حجاز، مکه را پایگاه بازرگانی خود می‌دانستند و راه‌های تجارتي منتهی به آن را تحت حمایت خویش قرار داده بودند. پیش از اسلام، مقارن با زمانی که دشمني میان فارس‌ها و رومی‌ها به اوج خود رسیده بود، مردم مکه در تجارت به مقام بزرگی دست یافته بودند.

تجارت و بازرگانی

■ هاشم، جد پیامبر اکرم (ص)، سفرهای تابستانی و زمستانی جهت توسعه تجارت را برای قریش سازمان داد. کاروان‌های قریش در زمان هاشم، زمستان‌ها به یمن و تابستان‌ها به شام و فلسطین مسافرت می‌کردند و در هر فصل کالاهای مناسب آن مناطق را به همراه می‌بردند. در قرآن کریم در سوره قریش به این سفرها اشاره شده است. این سفرها در فراوانی و ارزانی کالا در مکه مؤثر بود؛ چه قبل از آن، مردم مکه و حوالی آن بیشتر به خشکسالی و قحط غلات و گرانی دچار بودند

اعتقادات و عادات و رسوم اعراب پیش از اسلام

■ مذهب و اعتقادات:

■ در جزیره العرب ادیان مختلفی وجود داشت از آن جمله آیین یهودیت بود و مهاجرین فلسطین که از تمدن و ثروت بیشتری نسبت به سایر قبایل برخوردار بودند از آن پیروی می‌کردند و قبایل یهودی ساکن مدینه نمونه‌های بارز آن به حساب می‌آمدند. مسیحیان بیشتر در یمن و ناحیه شمال غربی و شرقی جزیره سکونت داشتند. صابئین در نواحی بین‌النهرین ساکن بودند که برای ستارگان و ماه و خورشید احترام قایل بودند و مجوس در منطقه «حیره» و «انبار»؛ ولی آنچه بیشتر بر آن منطقه حاکم بود، بت‌پرستی بود که با شکل‌های مختلف رواج داشت، مخصوصاً در مکه معظمه که می‌توان گفت اکثریت قریب به اتفاق آن، بت‌پرست بودند

عادات، رسوم و سنن اجتماعي و اقتصادي

■ غارت و چپاولگري:

- قانون زور و حاکمیت شمشیر سنتي رایج در میان اعراب بادیه بود و از دیرباز اعراب صحرا در زندگی به آن خو گرفته بودند. غارت، از راه‌های رسمي امرار معاش بود. اموال دیگران احترام قانوني نداشت و این رسم تقریباً عمومي بود.

عادات، رسوم و سنن اجتماعي و اقتصادي

■ برده‌داري:

■ يکي ديگر از سنن اجتماعي - اقتصادي رايج در
ميان اعراب، برده‌داري بود. عرب‌ها، از اسراي
جنگ و از برده فروشان همسايه جزيره‌شان همچون
حبشه و اطراف آن و اقوام وحشي، بردگاني را به
استخدام خود در مي‌آوردند .

عادات، رسوم و سنن اجتماعي و اقتصادي

رباخواري:

■ يکي از راه‌هاي متداول کسب ثروت و ازدياد آن در ميان اعراب، رباخواري بود. کساني که مال و منالي داشتند، علاوه بر احتکار اموال و انحصار تجارت، از طريق اخذ ربا و معاملات ربوي سودهاي کلاني مي‌بردند. يهوديان مهاجر، به احتمال قوي، رباخواري را در جزيره‌العرب رواج دادند

عادات، رسوم و سنن اجتماعي و اقتصادي

نداشتن انگیزه و هدف معنوي:

■ اگر چه اعراب در مهمان‌نوازي و مروّت نسبت به دیگران، بویژه کسانی که به آنان پناهنده می‌شدند، معروف بودند و حاضر می‌شدند به خاطر مهمان‌پناهنده، به درگیری و جنگ تن در دهند، ولی در حرکت‌های اجتماعي، آنها از جنبه مادي فراتر نمی‌رفتند و توجه خاصی به عالم معنا و معنویت نداشتند.

عادات، رسوم و سنن اجتماعي و اقتصادي

تعدد زوجات:

- تعدد زوجات يکي ديگر از سنن اجتماعي اعراب بود. آنان مي توانستند بدون هيچ محدوديتي با هر تعداد زني که مي خواستند ازدواج کنند. چه بسا يك نفر، ده يا بيست زن و يا بيشتر مي گرفت

عادات، رسوم و سنن اجتماعي و اقتصادي

قتل دختران و وضعیت زن:

■ بعضي از قبایل عرب قبل از اسلام دختران خود را، از بیم آن که مبادا دچار عمل ننگین شوند، کشته یا زنده به گور می‌کردند. زنده به گور کردن دختران در میان عرب همه‌گیر نبود و سابقه زیادی نیز نداشت، بلکه آغاز آن به اندکی قبل از اسلام باز می‌گردد.

عادات، رسوم و سنن اجتماعي و اقتصادي

■ تقدیس حرم و احترام به ماه‌های حرام:

■ از آداب سنتی عرب در آن ناحیه، تکریم کعبه و طواف به دور آن بود. هر ساله مراسم حج اجرا می‌شد و کعبه مشرفه محوری مقدس به حساب می‌آمد و از تمام نقاط برای زیارت آن می‌آمدند؛ در نتیجه مرکزی امن برای مبادلات بازرگانی محسوب می‌شد.

■ از سوی دیگر، قبایل جاهلی که از نظر زمانی به اسلام نزدیک بودند در ماه‌های حرام یعنی ذی‌قعدة، ذیحجه، محرم و رجب از جنگ و خونریزی احتراز می‌کردند. در این ماه‌ها، اعراب به تجارت و خرید و فروش و زیارت خانه کعبه و پرستش بتها و عبادت می‌پرداختند. مسأله احترام ماه‌های حرام از ویژگی‌هایی بود که نقش مهمی در اقتصاد و امنیت اعراب داشت و به عنوان فرصتی محسوب می‌شد، گویی ضرورت و احتیاج، آنها را وادار کرده بود تا به این اعتقادات پایبند شوند.

نقش اجداد پیامبر در مبارزه با جاهلیت اعراب و تلاش برای اصلاح امور اقتصادی و اجتماعی

■ در مکه معظمه جمع کوچکی بودند که بت پرستی
اختیار نکردند و موحد بودند و بر شریعت ابراهیم (ع)
باقی بودند. اینان را «حنفاء» یا «احناف» می‌گفتند که
اجداد پیامبر (ص) از آن جمله محسوب می‌شدند. این
گروه در عین احترام و موقعیت خاص اجتماعی خود
و حسن سلوک با مردم، از آلودگی به عادات شوم آن
زمان برکنار بودند.

■ قصي بن كلاب، جد پنجم پیامبر خداست که به مدیریت و درایت شهرت داشت. او در سامان بخشیدن به مکه و راهنمایی و هدایت مکیان سهم بسزایی داشت و آنان را به تصدی بازرگانی و نظم در امور توصیه می‌نمود. او مرکزی را به نام «دار الندوه» یعنی مرکز مشاوره و تصمیم‌گیری، در نزدیکی کعبه تاسیس نمود و در سامان بخشیدن به وضع سیاسی-اقتصادی قریش و تصدی مناصب مربوط به حج، کوشش فراوان نمود.

■ بازرگانی های زمستانی و تابستانی او به جانب یمن و حبشه و فلسطین و شام بود؛ زیرا تا آن زمان قریش، حیطه بازرگانیش از مکه و اطرافش تجاوز نمی کرد و در انتظار مبادله با حجاج می نشستند؛ در نتیجه رونق بازرگانی آنها چندان قابل توجه نبود؛ ولی هاشم تجار را تشویق به مسافرت های دورتر نمود. ابتدا خود به شام رفت و با قیصر روم «پیمان عدم تعرض و آزادی مبادلات بازرگانی» امضاء کرد.

■ برخی نیز نقل کرده اند که او و برادرانش با امیر «غسان»، «حبشه» و «یمن» و نیز شاه «ایران» پیمان بازرگانی امضاء نمودند و مقرر گردید کاروان های تجاری طرفین با امنیت و آزادی به فعالیت مشغول شوند

سنتهاي عبدالمطلب

- براي مبارزه با جاهليت اعراب، عبدالمطلب سنتهاي وضع کرد، تا بتواند ايشان را از جاهليت برهاند. نظر به اينکه تقريباً تمامي اين سنتها پس از بعثت حضرت رسول، وارد دين اسلام شده است
- اين مقررات به شرح زير هستند
- الف- اصلاح اخلاق اجتماعي
- 1- وفاي به نذر
- 2- عدم ورود به خانه از ديوار يا از پشت خانه

سنتهاي عبدالمطلب

- ب- حفظ ناموس جامعه:
- 3- حرمت نکاح با محارم
- 4- تحریم زنا
- 5- حد زدن زناکار
- 6- تبعید زنان فاحشه
- 7- نهی از زنده به گور کردن دختران

سنتهاي عبدالمطلب

■ ج- حفظ امنيت اجتماعي و قضائي

■ 8- تحريم ميگساري

■ 9- بریدن دست دزد

■ 10- پرداختن صد شتر براي ديه قتل

■ د- تحکیم مراسم حج:

■ 11- سقايت حاجيان

■ 12- هفت شوط بودن هر طواف

■ 13- تحريم طواف بدون لباس

■ 14- حفظ حرمت ماههاي حرام

سنتهاي عبدالمطلب

■ هـ يك سنت اقتصادي:

■ 15- پرداختن خمس گنجهها

■ مهمترين سنت اقتصادي كه عبدالمطلب از خود باقي گذاشت وضع خمس بر گنجهائي بود كه اعراب مي يافتند. اين ابتكار رهبر قریش بخشي از هزينه هاي سقايت حجاج را تأمين مي كرد و هم از اين طريق به بينوايان و مستمندان كمك مي شد.

■ و-سنتهاي خاص:

■ 16-قرعه زدن

■ 17-مباهله كردن

■ فصل دوم:

■ ظهور اسلام، هجرت پیامبر از مکه
به مدینه و تشکیل يك نظام اسلامي

راهنمای طلایی
تست طلایی
بیک طلایی

انتشارات طلایی
پویندگان دانشگاه

www.bookgolden.com

هدفهای کلی :

- 1- دانشجویان با وضعیت مسلمانان در مکه پس از بعثت و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان آشنا می شود.
- 2- به تلاش خستگی ناپذیر پیامبر در ارائه جهان بینی، اصول عقاید و ارزشهای اسلامی در مکه علیرغم وضعیت نامطلوب مسلمانان پی خواهد برد.
- 3- با علل، مقدمات و نحوه هجرت پیامبر از مکه به مدینه آشنایی پیدا خواهد نمود.
- 4- به جزئیات مواد نخستین پیمان نامه عمومی یا اولین قانون اساسی مدینه آگاهی خواهد یافت.
- 5- با تدابیر و سیاستهای پیامبر در جهت ایجاد امکانات تولید و اشتغال در مدینه آشنا خواهد شد.

هدفهای رفتاری

- از دانشجو انتظار می رود که پس از اتمام مطالعه این فصل بتواند :
- 1. وضعیت زندگی مسلمانان و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان را پس از بعثت پیامبر در مکه تشریح نماید.
- 2. چگونگی انتقال مسلمانان و بنی هاشم به شعب ابوطالب و زندگی بسیار سخت ایشان در آنجا را توضیح دهد.
- 3. ابعاد گوناگون تلاش و کوشش پیامبر در جهت تبیین و تحکیم اصول عقاید و ارزشهای اسلامی را بیان نماید.

هدفهای رفتاری

- 4. علل هجرت پیامبر از مکه به مدینه را برشمرده و نحوه هجرت را بازگو کند.
- 5. چگونگی تحقق امت اسلامی در نخستین پیمان نامه عمومی مدینه را شرح دهد.
- 6. مهمترین مواد نخستین پیمان نامه عمومی در خصوص حقوق مسلمانان و غیر مسلمانان را برشمرد.
- 7. برخی تدابیر و سیاستهای اقتصادی پیامبر در راستای ایجاد امکانات تولید و اشتغال در مدینه را توضیح دهد.

وضعیت مسلمانان در مکه پس از بعثت و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان

■ بعد از آنکه پیامبر به مقام رسالت برگزیده شد، مدت سه سال به طور پنهان مردم مکه را به دین اسلام دعوت نمود. در سال سوم بعثت آیه مبارکه «و انذر عشیرتک الاقربین» (آیه 214 سوره مبارکه شعراء) نازل گشت. با نزول این آیه شریفه، مرحله جدید و پر مسئولیت و سختی در طریق دعوت به اسلام، پیش آمد و پیامبر مأموریت یافت دعوت خود را علنی ساخته و در مرحله نخست خویشاوندان خود از قبیله قریش را به قبول دین اسلام فراخواند.

وضعیت مسلمانان در مکه پس از بعثت و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان

■ در پی علنی شدن تبلیغ اسلام، بزرگان مشرکین و اشراف قریش دریافتند که طبیعت این دعوت و اهداف آن، بزودی امتیازات ظالمانه‌ای را که آنان برای خود قائل بودند از میان برداشته و در میان بردگان و فقراء روح تازه‌ای می‌دمد و با تأکیدی که تعالیم اسلام بر کرامت انسان و آزادی دارد آنان برای رهایی از بند اسارت و رسیدن به حقوق واقعی خود تلاش خواهند کرد. از این رو مستکبرین مکه آزار و اذیت بر مسلمین را با شدت آغاز کردند .

وضعیت مسلمانان در مکه پس از بعثت و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان

■ در سال هفتم بعثت، قریش برای شکستن این شجره طیبه دست به انجام آزمایش جدیدی زد و در آن سال تصمیم گرفتند خاندان بنی هاشم را در محدودیتهای شدید اقتصادی - اجتماعی قرار دهند

وضعیت مسلمانان در مکه پس از بعثت و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان

■ قریش برای اجرای این تصمیم، متنی را تنظیم کردند و بر اساس آن قرار گذاشتند: هیچکس از بنی هاشم و بنی المطلب زن نگیرد و به آنان زن ندهد، چیزی به آنان نفروشد و چیزی از آنان خریداری نکند و در هیچگونه کاری با آنان مشارکت نکند، مگر آنکه پیامبر را تحویل قریش داده تا او را بکشند. این نوشته را چهل نفر از بزرگان قریش امضاء کرده و با مهرهای خود ممهور کردند. سپس آن را در درون کعبه آویختند. پس از چند روز خاندان بنی هاشم و بنی المطلب بن عبد مناف به استثناء ابولهب، به شعب ابوطالب منتقل شدند و قریش جهت ممانعت از آوردن غذا برای آنان، نگهبانانی را در اطراف شعب به کار گمارد

وضعیت مسلمانان در مکه پس از بعثت و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان

■ مدت اقامت بنی هاشم و بنی المطلب در شعب ابوطالب سه سال طول کشید. در ابتدا از اموال خدیجه و ابوطالب جهت ارتزاق و سد جوع استفاده می‌کردند تا اینکه این اموال تمام شد. با تهیدست شدن مسلمانان محاصره شده در شعب ابوطالب، مشقت معیشت شدید و طاقت فرسا شد. به طوری که مجبور بودند از شدت فقر برگ درختان را بخورند و کودکان از فرط گرسنگی گریه و زاری می‌کردند.

وضعیت مسلمانان در مکه پس از بعثت و فشارهای اقتصادی و سیاسی قریش بر آنان

■ مسلمانان تنها در زمان برگزاری مراسم عمره در ماه رجب و مراسم حج در ماه ذی‌الحجه می‌توانستند از شعب خارج شده و تحت شرایط بسیار دشواری به داد و ستد بپردازند. زیرا قریش در این دو موسم بواسطه حفظ ظاهری احترام مراسم عمره و حج، فشار را موقتاً قطع می‌کردند و مسلمانان اجازه می‌یافتند از شعب خارج شوند.

ارائه جهان بینی، اصول عقاید و ارزش‌های اسلامی در مکه علیرغم وضعیت نامطلوب مسلمانان:

■ از ابتدای بعثت تا هجرت پیامبر به مدینه تقریباً سیزده سال طول کشید. سه سال از این مدت، دعوت نبی اکرم علنی نبود. سه سال دیگر آن را پیامبر و یاران در شعب ابیطالب در تبعید به سر بردند. تقریباً هفت سال پیش از هجرت به مدینه رسول گرامی فرصت داشت تا مبانی دین اسلام را تبلیغ کند. آیات اعتقادی قرآن مربوط به توحید، نبوت پیامبر و معاد در همین دوره نازل شده‌اند.

ارائه جهان بینی، اصول عقاید و ارزش‌های اسلامی در مکه علی‌رغم وضعیت نامطلوب مسلمانان:

■ اصول دین اسلام و هدف از زندگی و ارزش‌های آن همه در مکه ارائه شد. بخشی از عبادات که روشن کننده این ارزش‌هاست و انسان را برای انجام و تکمیل رسالت خود تربیت و آماده می‌کند نیز در مکه تشریح شد. بنابراین، پیامبر اکرم، علی‌رغم محیط نامساعد و فشار زایدالوصف، از فرصت استفاده کرد و اصول دین خود را در مکه بیان داشت و از این راه عده‌ای مومن به اسلام و فداکار در راه خدا را تربیت نمود.

علت و نحوه هجرت پیامبر اکرم به مدینه و تشکیل نظام اسلامی:

■ در سالهایی که پیامبر اکرم (ص) در مکه سرگرم دعوت و تبلیغ بود، در مدینه (یثرب) حوادثی می‌گذشت که زمینه هجرت پیامبر را فراهم ساخت و این شهر را تبدیل به پایگاه نشر و دعوت اسلام کرد؛ از جمله:

■ یهودیان مدینه زمینهای مرغوب اطراف شهر را در دست داشتند و نخلستانهایی احداث کرده بودند و از وضع مالی بهتری برخوردار بودند، گاه و بی‌گاه که بین آنان و دو قبیله اوس و خزرج مشاجره رخ می‌داد، یهودیان به آنان می‌گفتند: «به زودی پیامبری خواهد آمد و ما پیرو او خواهیم شد و به کمک او شما را مثل قوم عاد و ارم نابود خواهیم کرد»

علت و نحوه هجرت پیامبر اکرم به مدینه و تشکیل نظام اسلامی:

■ از نخستین سالهای دعوت علنی پیامبر در مکه، مردم یثرب توسط مسافران و زائران مکه، از بعثت آن حضرت آگاهی یافته بودند. در سال یازدهم بعثت، پیامبر، شش تن از بزرگان خزرج را در موسم حج در منی دید و آنها را به اسلام دعوت کرد. این گروه مسلمان شده و پس از بازگشت به یثرب مردم را به اسلام دعوت کردند؛ چیزی نگذشت که زمزمه اسلام در یثرب پیچید

علت و نحوه هجرت پیامبر اکرم به مدینه و تشکیل نظام اسلامی:

■ علاوه بر حوادث فوق‌الذکر که در مدینه رخ می‌داد و زمینه هجرت آن حضرت را فراهم می‌کرد، در مکه هم، برخی عوامل، انگیزه پیامبر از مکه به مدینه را تقویت می‌نمود. از دست دادن ابوطالب و خدیجه در مکه که برجسته‌ترین حامیان پیامبر بودند و افزایش فشار و اذیت و آزار مسلمانان خود باعث تقویت انگیزه مهاجرت از مکه به مدینه شد

تشکیل امت اسلامی و تدوین قانون اساسی آن در مدینه:

- پیامبر پس از استقرار در مدینه، لازم دید به وضع اجتماعی مردم سر و سامان دهد؛ زیرا تأمین اهداف بلند او، نیاز به آرامش شهر داشت، در حالی که ترکیب جمعیت آن روز مدینه نامتناسب بود
- این وضع ممکن بود حادثه آفرین باشد. از این رو به ابتکار پیامبر، پیمان نامه‌ای نوشته شد که « نخستین قانون اساسی » خوانده شد. این پیمان نامه، حقوق گروه‌های مختلف ساکن مدینه (یثرب) را معین و زندگی مسالمت آمیز جمعیت شهر و نظم و عدالت را تضمین می‌کرد و از بروز هرگونه تشنج جلوگیری می‌کرد.

تشکیل امت اسلامی و تدوین قانون اساسی آن در مدینه:

- این قانون اساسی دارای 52 اصل بود که 25 اصل از اصول آن مربوط به مسلمانان و 27 اصل دیگر مربوط به پیروان مذاهب دیگر اعم از یهودیان و بتپرستان بوده است. قانون اساسی مزبور در اولین سال هجرت یعنی در سال 623 میلادی توسط پیامبر اکرم تدوین گردید
- این پیمان نخستین پیمانی است که بعد از هجرت حضرت، بسته می‌شود و هنوز بسیاری از احکام حقوقی اسلام تشریح نشده‌اند. با وجود این، پیامبر اکرم از فرصت استفاده فرموده و اقدام به ایجاد فضایی مورد نیاز برای تشکیل يك جامعه اسلامی می‌نمایند .

فراهم کردن امکانات تولید و اشتغال در مدینه:

■ پس از استقرار حکومت اسلامی در مدینه، پیامبر اکرم اقدام به برنامه‌ریزی در جهت تولید و اشتغال هر چه بیشتر مسلمانان کرد و کوشید تا با بهره‌گیری از حداکثر امکانات تولید و فعالیتهای مختلف اقتصادی، امت اسلامی را به کار و کوشش واداشته و اسباب اشتغال ایشان را فراهم آورد. بعضی از این اقدامات عبارتند از:

فراهم کردن امکانات تولید و اشتغال در مدینه:

1. عقد قراردادهای مزارعه و مساقات بین مهاجران و انصار
2. لغو انحصار تجارت
3. واگذاری املاک آباد یا بایر به مردم به منظور آباد نگهداشتن یا آباد کردن
4. منابع طبیعی به عنوان جزئی از انفال محسوب شد و باعث پیدایی فعالیتهای جدیدی در زمینه تولیدات کشاورزی و صید ماهی شد.
5. به علت جنگهای مستمر پیامبر با کفار و لزوم تهیه ابزار جنگی و خودکفایی در صنایع نظامی و به موجب آیه شریفه «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوه»، مسلمانان به کار صنایع نظامی و ساختن ابزار جنگی روی آوردند

فراهم کردن امکانات تولید و اشتغال در مدینه:

- تخصیص غنائم جنگی به مجاهدان پس از کسر خمس
- کمک‌های مالی مختلف از قبیل خمس، زکات یا انفاق
- ارث یا سهمی که وارث از متوفی به ارث می‌برد
- عقد پیمان اخوت و شرکت مهاجران در دارایی و اموال انصار
- فرهنگ سازی برای تولید و اشتغال از طریق ارزش گذاشتن برای کار و فعالیتهای تولیدی

بخش دوم: بیت المال و بخش عمومی

فصل سوم: بیت المال

■ هدفهای کلی :

- 1- دانشجو با چگونگی تأسیس بیت‌المال و تحول تشکیلات و گسترش فعالیت‌های آن آشنا می‌شود.
- 2- به آثار و نقش بیت‌المال در زندگی مسلمانان پی خواهد برد.
- 3- با گستره فعالیت‌های اقتصادی بیت‌المال در صدر اسلام آشنایی پیدا می‌کند.

هدفهای رفتاری :

انتظار می رود که دانشجو بتواند پس از مطالعه این فصل:

- 1- بیت‌المال را تعریف نماید.
- 2- چگونگی تأسیس و تحول تشکیلات بیت‌المال تا پایان دوران خلفاء را شرح دهد.
- 3- برخی از آثار و فواید بیت‌المال در زندگی مسلمانان را تشریح نماید.
- 4- به برخی از مصادیق عدالت در استفاده از بیت‌المال اشاره کند.
- 5- برخی موارد مربوط به بازرسی، نظارت و حسابرسی بیت‌المال را تبیین نماید.
- 6- گستره فعالیت‌های اقتصادی بیت‌المال در صدر اسلام را توضیح دهد.

تأسیس بیت المال و تحول تشکیلات و گسترش فعالیت‌های آن تا پایان دوران خلفاء

■ بیت‌المال به مکانی گفته می‌شود که اموال، دارایی‌ها و درآمدهای دولت اسلامی از منابع مختلف درآمدی در آنجا گردآوری شده تا تحت نظارت خلیفه یا والی در مواردی که خداوند امر فرموده و به مصلحت مسلمین است به مصرف برسد

■ قبل از هجرت مسلمانان در مکه امنیت مالی و جانی نداشتند و با توجه به خطرات گوناگونی که جمعیت مسلمانان را تهدید می‌کرد، هیچگاه قادر نبودند تشکیلات مالی منسجمی داشته باشند. ثانیاً: با عنایت به اینکه در مکه اکثر مسلمانان را فقرا و بردگان تشکیل می‌دادند؛ لذا مال قابل توجهی نداشتند تا اندیشه تنظیم و نگهداری آن را به خود راه دهند. ثالثاً: اموالی که درآمدهای عمده بیت المال را تشکیل می‌داد؛ مانند خمس و زکات و غنایم و انفال و ... برای مسلمانان مقیم در مکه وجود نداشت؛ زیرا خمس و زکات در مدینه واجب گردید و انفال و غنایم هم پس از تشکیل دولت اسلامی در مدینه بدست آمد.

■ مرکز جمع آوری و تقسیم وجوه بیت المال، مسجد پیامبر (ص) بود که حضرت پس از هجرت به مدینه آن را بنا نهادند. در آغاز هجرت، جمع آوری وجوه یاد شده توسط برخی از صحابه، که وظیفه تبلیغ را نیز همزمان انجام می‌دادند، صورت می‌گرفت؛ ولی با گسترش دامنه حکومت پیامبر خدا، وظایف یاد شده از هم تفکیک شد و تعداد مأموران امور مالی رو به افزایش گذاشت. حقوق افراد یاد شده و نیز حقوق معلمین، مبلغین و قضات از محل درآمدهای بیت المال پرداخت می‌شد.

آثار و نقش بیت المال در زندگی مسلمانان

- **علی (ع) به بخشی از آثار و نقش بیت المال در زندگی مسلمانان در قالب نامه‌های خود به کارگزاران اشاره نموده است که عبارتند از**
- **اصلاح امور**
- **رفع نیازها و حوایج مردم**
- **دوام حکومت**
- **اصلاح و تقویت نیروهای مسلح**

عدالت در استفاده از بیت المال

بی‌گمان، قسط و عدالت، از مهمترین اهداف بعثت انبیای الهی بوده (آیه 25 سوره حدید) و جامعه اسلامی، بدون عدالت معنی ندارد. از این رو، پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) نهایت تلاش را در اجرای عدالت اسلامی، در تمامی ابعادش، بویژه در استفاده از بیت المال کرده‌اند. آنچه در پی می‌آید، برخی از فرمایشات امام علی (ع)، درباره رعایت عدالت در هزینه کردن بیت المال است.

بازرسي، نظارت و حسابرسى بيت المال

يکي از مطالبى که مورد اهتمام و تأکید فراوان على (ع) بوده، بازرسي مستقيم و حسابرسى امور بيت المال است. اين مهم، در مدت کوتاه حکومت علوى، دو چندان مورد توجه بوده است و بارها در نهج البلاغه، بويژه در نامه‌هاى آن حضرت به واليان مناطق، اين حساسيت، به چشم مي‌خورد. على (ع) نظارت بر بيت المال را از وظائف اصلى و اساسى حاکم اسلامى مي‌داند؛ از اين رو، دخل و خرج بيت المال را، مستقيماً تحت نظارت خویش قرار داد و با متخلفان از احکام اسلامى، برخورد شديد کرد و از آنان، درباره نحوه جمع آورى و چگونگى خرج و هزينه بيت المال، پرسيد و از کوچکترين تخلفشان چشم نپوشيد و در مواردى متخلف را عزل مي‌کرد

احتیاط در مصرف بیت المال

علی (ع) در زمان خلافت خویش هیچگونه سهمی از بیت المال برای خود و خانواده برداشت نمی نمودند و بسیار جانب احتیاط را رعایت می کردند و به زندگی بسیار ساده و در سطح پایینترین افراد جامعه قناعت می نمودند .

احتیاط در قلم و کاغذ بیت المال: «نوک قلمهای خود را تیز کنید و بین سطرهای نوشته زیاد فاصله نیاندازید، حرفهای زیادی را حذف کنید و روی کاغذ نیاورید و به بیان اصل مطلب بپردازید و لفاظی نکنید و از زیاده روی در مصرف بپرهیزید! زیرا، بیت المال مسلمانان تحمل این گونه ضررها را ندارد»

گستره فعالیتهای اقتصادی بیت‌المال

■ بررسی هزینه‌های عمومی و موارد مصرف بیت‌المال حاکی از آن است که بخش عمومی نقش فعالی در اقتصاد صدر اسلام داشته است. شواهد تاریخی نشان می‌دهد که فعالیتهایی همچون: توسعه آموزش و پرورش عمومی، تبلیغ و ترویج دین اسلام، رشد و توسعه علوم و فنون جدید، تأمین اجتماعی، تأمین مسکن، انجام سرمایه‌گذاریهای زیربنایی، توسعه بازرگانی و صنعت، تأمین هزینه‌ها و مخارج دفاعی، اداره امور عمومی، قضایی، ثبتی، امور مالی و ...، حفظ امنیت داخلی، ایجاد ساختمانها و تأسیسات دولتی و ... از جمله وظایف بخش عمومی بوده که به کمک وجوه بیت‌المال انجام می‌شده است.

فصل چهارم: بخش عمومی

هدفهای کلی :

- 1- دانشجو با وظایف اقتصادی دولت و بخش عمومی آشنا می‌شود.
- 2- به مجموعه درآمدهای بیت‌المال و ویژگی‌های هر کدام آگاهی خواهد یافت.
- 3- موارد هزینه‌های عمومی و مصارف درآمدهای بیت‌المال در صدر اسلام را خواهد شناخت.
- 4- به اهداف و ابزارهای سیاست مالی و ویژگی‌های آنها پی خواهد برد.

هدفهای رفتاری :

- از دانشجو انتظار می‌رود که پس از اتمام مطالعه این فصل بتواند:
- 1- وظایف دولت در حوزه امور اقتصادی را تشریح نماید.
- 2- انواع درآمدهای دولت و بیت‌المال در صدر اسلام ناشی از انفال، درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدها را برشمرد.
- 3- ویژگی‌های درآمدهای مالیاتی بیت‌المال به تفکیک زکات، خمس، جزیه، خراج و عشور را توضیح دهد.
- 4- موارد مصرف درآمدهای بیت‌المال در صدر اسلام را به تفکیک امور عمومی، دفاعی، اجتماعی و اقتصادی تبیین نماید.
- 5- سیاستهای مالی اتخاذ شده در اسلام در جانب درآمدها و هزینه‌ها را شرح دهد.
- 6- نظام مالی اخذ شده در اسلام و ویژگی‌های آن را تشریح کند.

وظایف اقتصادی دولت و بخش عمومی در صدر اسلام

■ تاریخ نشان می‌دهد که مداخله دولت در اقتصاد، از همان ابتدای تشکیل حکومت اسلامی در زمان پیامبر (ص) مطرح بوده و در عصر خلفاء نیز بدون هیچ تردیدی ادامه داشته است. پیامبر اکرم از همان روزهای نخست تشکیل حکومت در مدینه، قوانینی در حوزه‌های تجارت، کشاورزی، خدمات و صنعت به منظور تنظیم روابط اقتصادی مسلمانان مقرر داشت.

وظایف اقتصادی دولت و بخش عمومی در صدر اسلام

■ تحریم برخی معاملات رایج در زمان جاهلیت چون ربا، احتکار، تلقی رکیبان و ... امضاء و تأیید معاملات چون بیع، مضاربه، مشارکت و قرض الحسنه، تحریم برخی فعالیت‌های اقتصادی چون تولید شراب، مجسمه سازی، پرورش خوک، دایر کردن مراکز فحشا، ترغیب مسلمانان به تولید از طریق عقود مزارعه، مضاربه و مساقات، تعیین مالیات‌هایی چون خمس، زکات، جزیه و خراج، تعیین حدود مالکیت‌های خصوصی، عمومی و دولتی و اقدام‌های دیگر حضرت، گواهی روشن بر مسئولیت دولت در عرصه های اقتصادی است

وظایف اقتصادی دولت و بخش عمومی در صدر اسلام

- تجهیز و تخصیص منابع مالی
- اجرای عدالت اقتصادی
- برقراری ثبات در بازار
- عمران و آبادانی
- حفظ امنیت اجتماعی و اقتصادی
- امر به معروف و نهی از منکر در ابعاد اقتصادی

وظایف اقتصادی دولت و بخش عمومی در صدر اسلام

- برنامه ریزی برای حرکت به سمت اشتغال کامل
- تأمین اقتصادی
- توازن اقتصادی
- حفظ استقلال اقتصادی
- تأمین رفاه اقتصادی

درآمدهای بیت المال در صدر اسلام و ویژگی آنها

■ الف - منابع درآمدی ثابت و مستقل ب - منابع درآمدی متغیر و تابع.

■ منابع درآمدی ثابت دولت اسلامی، شامل انفال و فیه و تمام مالیاتهایی است که بر حسب تشریح اولی مستقیماً از طرف شارع وضع شده‌اند و مورد، مقدار و یا نسبت خاصی برای آنها در نظر گرفته شده است، مانند خمس و زکات. اما منابع درآمدی متغیر دولت اسلامی عبارت از آن سلسله مالیاتهایی است که ولی فقیه حاکم در موارد و شرایط خاصی وضع نموده و از طرف شارع، مورد و مقدار یا نسبت خاصی برای آنها در نظر گرفته نشده و فقط تابع هزینه‌های ضروری دولت می‌باشد، مانند حقوق گمرکی.

درآمدهای بیت المال در صدر اسلام و ویژگی آنها

- درآمدهای ثابت دولت اسلامی عبارتند از: الف) ثروتهای ملی (انفال و فیه) و ب) درآمدهای مالیاتی که خود شامل:
 - 1- زکات
 - 2- خمس
 - 3- جزیه
 - 4- خراج می‌شود. درآمدهای متغیر دولت اسلامی عبارتند از: الف) درآمدهای مالیاتی (مالیاتیهای حکومتی) مانند عشور یا حقوق گمرکی که دولت در مورد کالاهای وارداتی وضع می‌نماید و برخی مالیاتیهای متغیر که بر صنایع، کشاورزی، ارث و ... وضع می‌شوند. و ب) سایر درآمدها که خود در بر گیرنده: 1- استقراض 2- کمکهای مردمی و 3- کفارات و جرایم مالی می‌باشد.

درآمدهای بیت المال در صدر اسلام و ویژگی آنها

■ مالیاتهای متغیری که میتوان از آنها تحت عنوان مالیاتهای حکومتی نام برد بسیار محدود بوده و سهم ناچیزی از درآمدها را در بر می‌گرفته است. اخذ مالیاتهایی تحت عنوان «زکات مال التجاره» در زمان پیامبر (ص) و برخی خلفا، زکات عسل، زکات اسب و زکات حلی (جواهرات) در زمره اینگونه مالیاتها طبقه بندی می‌شوند.

انفال و ثروتهاي طبيعي:

■ يکي از مهمترين موارد درآمد دولت اسلامي که در تأمين مخارج دولت نقش مهمي داشته و همچنين عامل مهمي در اجراي سياستهاي اقتصادي مي‌تواند باشد، انفال و ثروتهاي طبيعي است. انفال جمع نفل به معني زياده است و در اصطلاح عبارتست از اموالي که به خدا و پيامبر و امام اختصاص دارد و به اين جهت به آنها انفال گفته شده که اضافه بر خمس که در آن فقرا و يتيمان و در راه ماندگان با خدا و پيامبر شريک اند، خداوند اين اموال را به خود و پيامبر و امام متعلق دانسته است

انفال و ثروتهاي طبيعي:

■ موارد و مصاديق انفال

■ انفال در بر گیرنده همه مواردی است که هیچ کس مالک خصوصی آنها نیست، بلکه از آن خدا و رسول و در نتیجه برای عموم مسلمین و زیر نظر امام خواهد بود. این موارد عبارتند از

■ فیه

■ زمینهای موات

■ زمینهای بدون مالک

■ قتل کوهها، درهها، جنگلها، نیزارها، مراتع، سواحل دریاها و رودخانه ها

انفال و ثروتهاي طبيعي:

- دارايي هاي نفيس و اختصاصي پادشاهان (صفايا و قطايع) همچون اسلحه، لباسهاي گرانبها و مرکبهاي ممتاز
- غنيمتي که مجاهدان و سربازان اسلام بدون اذن امام از کفار حربي به غنيمت ببرند
- ارث کسي که وارث ندارد
- معادن
- درياها، رودخانهها، بيابانها، آبهاي زير زميني و آبهاي معدني
- ثروتهاي ملي توليد شده از راههاي غير طبيعي که از بودجه دولت و منابع ملي بوجود آمده است و جزو اموال عمومي بشمار مي رود، مانند: پلها، راههاي شهري و بين شهري، ميادين، پارکها و ساير اماکن عمومي، کارخانهها و صنايع بزرگ ملي شده، سدها و نيروگاهها و ...

درآمدهای مالیاتی

■ زکات

■ زکات، درصد معینی از مال است که شخص از دارائیهای خود به صورت حق الهی به دولت اسلامی می‌دهد یا خود به طور مستقیم در موارد آن مصرف می‌کند. زکات، نخستین مالیاتی است که بر مسلمانان واجب گشت و این مالیات از سکه های مسکوک دینار و درهم و برخی از محصولات زراعی و دامی اخذ می‌شد. زکات بر کلیه منابع مهم درآمد در صدر اسلام تعلق می‌گرفت .

منابع یا موارد تعلق زکات

- زکات در 9 چیز واجب گشته است که عبارتند از: 1- گندم؛ 2- جو؛ 3- خرما؛ 4- کشمش؛ 5- گاو؛ 6- گوسفند؛ 7- شتر؛ 8- طلا؛ 9- نقره. چهار مورد اول تحت عنوان «غلات اربعه»؛ سه مورد بعدی تحت نام «انعام ثلاثه» و طلا و نقره به «نقدین» مشهور میباشند. علما و دانشمندان مذاهب چهارگانه اهل سنت (شافعی، حنفی، حنبلی و مالکی) متفقند که در غیر این نه چیز نیز زکات واجب است؛ گرچه هر يك در تعیین متعلقات و خصوصیات با یکدیگر اختلاف دارند. ولی در بین علمای شیعه تقریباً مورد اتفاق است که در غیر این 9 چیز زکات واجب نمی‌شود

مصارف یا موارد هزینه زکات

- فقرا
- مسکینان
- مأموران جمع آوری زکات
- دلجویی شدگان
- بردگان
- بدهکاران
- در راه ماندگان
- در راه خدا

تحليل اقتصادي زكات

■ تأثير زكات بر مصرف:

- چون ميل نهايي و متوسط به مصرف براي دريافت کنندگان زكات بيشتر از مقدار آن براي پرداخت کنندگان زكات مي باشد، لذا در اثر زكات، ميل نهايي و متوسط به مصرف در اقتصاد اسلامي بالاتر از مقدار مشابه آن در اقتصاد غير اسلامي خواهد بود. با افزايش ميل نهايي و ميل متوسط به مصرف، شاهد افزايش سطح تقاضاي كل و رونق بيشتر توليد و درآمد عوامل توليد خواهيم بود

تحليل اقتصادي زكات

■ تأثير زكات بر سرمايه گذاري:

■ در اقتصاد اسلامي، حالي كه در آن هزينه فرصت عدم سرمايه گذاري دارائيهاي بيكار صفر باشد، وجود ندارد. به عبارت ديگر، همه دارائيهاي بيكار كه ارزشي بيشتر از حد نصاب داشته باشند مشمول زكات واقع مي شوند، لذا در اثر زكات، تقاضا براي سرمايه گذاري، در يك نرخ سود مشخص، در اقتصاد اسلامي بالاتر از مشابه آن در اقتصادهاي غير اسلامي است

تحليل اقتصادي زكات

■ تأثير زكات بر سطح اشتغال:

■ دیدیم که زكات از يك سو موجب تشويق سرمايه گذاري شده و از سوي ديگر با انتقال ثروت و قدرت خريد به افراد فقير و كم درآمد، موجب افزايش مخارج مصرفي جامعه خواهد شد. افزايش مصرف و سرمايه گذاري توأمأ منجر به افزايش تقاضاي كل و توليد شده و فرصت را براي استخدام انسانهاي بيكار فراهم خواهد نمود.

تحليل اقتصادي زكات

■ تأثير زكات بر ايجاد توازن اقتصادي و توزيع عادلانه تر درآمد:

■ اخذ زكات از ثروتمندان و مصرف آن براي فقرا و نیازمندان همانند ساير مالياتها موجب کاهش شكاف درآمدي طبقات مختلف جامعه شده و بهبودي در وضعيت توزيع درآمد را ايجاد مي نمايد

تحليل اقتصادي زكات

■ تأثير زكات بر افزايش انعطاف پذيري و كارايي سياستگذاريهاي اقتصادي:

■ دولت اسلامي در صورتي كه نياز ببيند مي تواند زكات را جهت اجراي سياستهاي مالي دولت به كار گيرد و تعيين مصارف هشتگانه همچگونه مزاحمتي در اين جهت ايجاد نمي كند. از سوي ديگر، «في سبيل...» كه يكي از موارد مصرف زكات مي باشد مشتمل بر هر امر خيري است كه در راستاي مصالح جامعه اسلامي و مسلمانان باشد و لذا دولت اسلامي در اين مورد با آزادي و انعطاف پذيري بشتر مي تواند سياستگذاري نمايد.

خمس

خمس در لغت به معنای يك پنجم است و در اصطلاح شرعي، مالياتي معادل يك پنجم مي‌باشد که شريعت، آن را در مواردی تعيين کرده است. با ملاحظه خصوصياتی چون لزوم پرداخت و نرخ ثابت و پرداخت سالانه، مي‌توان آن را از جمله مالياتهای ثابت دانست که بخش مهمی از هزینه های حکومت اسلامي از طريق آن تأمين مي‌شود

منابع یا موارد تعلق خمس

- غنایم جنگ
- معادن
- گنج
- جواهرات دریا
- مال حلال مخلوط به حرام
- زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد
- منافع کسب

مصارف یا موارد هزینه خمس

خمس در قرآن و بر طبق نظر اکثریت فقهاء شیعه به شش سهم تقسیم و به شش مورد اختصاص داده شده است. سهمی برای خدا، سهمی برای رسول خدا (ص) و سهم دیگر برای ذی القربی که مقصود امام معصوم از اهل بیت پیامبر (ص) است و سه سهم برای یتیمان و مسکینان و در راه ماندگان از ساداتی که از ناحیه پدر به حضرت عبدالمطلب منسوب می‌باشند، اختصاص دارد. در حقیقت خمس به دو گونه کلی سهم امام و سهم سادات، تقسیم می‌شود و حاکم اسلامی مسئول اصلی توزیع آن است. بنابراین، باید همه خمس را به حاکم برسانند تا در مواردی که لازم می‌داند مصرف کند.

جزیه

■ جزیه مالیات سرانه‌ای است که از اهل کتاب ساکن سرزمینهای اسلامی و از کفاری که در پناه و ذمه دولت اسلامی زندگی می‌کنند اخذ می‌گردد. دولت اسلامی در برابر حفظ جان و مال اینگونه از شهروندان، از ایشان مالیاتی را تحت عنوان جزیه مطالبه می‌نماید

جزیه

- بطور کلی جزیه دهندگان به دو دسته متمایز تقسیم شده‌اند، دسته اول آنهایی که قبل از جنگ با مسلمانان به صلح مبادرت ورزیده و بر اساس آن تعهد پرداخت جزیه کرده‌اند. دسته دوم آنهایی که پس از جنگ و غلبه مسلمین، قرار شده است با پرداخت جزیه و خراج در اراضی خود بمانند و از حمایت مسلمین برخوردار گردند. این تقسیم از لحاظ مقدار جزیه اهمیت دارد، زیرا مقدار جزیه در صورتی که جزیه دهندگان از دسته اول باشند، تابع قراردادی است که طرفین روی آن توافق کرده‌اند. اما اگر جزیه دهندگان از دسته دوم باشند، در اختیار مسلمین است که چه مقدار جزیه بر آنها مقرر نمایند

خراج

خراج از مهمترین منابع دولت اسلامی در طول تاریخ آن بوده است با فتح زمینهای غیر مسلمان و الحاق آن به سرزمینهای اسلامی، ملکیت آن دچار تغییر شد. زمینهای الحاقی چند قسم بودند: 1- زمینهایی که اهالی آن با رغبت اسلام آوردند و ملکیت آنها در دست مالکانشان باقی ماند. 2- زمینهایی که با پیروزی در جنگ به دست مسلمانان افتاد و به ملکیت آنان درآمد. 3- زمینهایی که ساکنان آنها بدون جنگ، حاضر به صلح شدند و طبق معاهده زمین به ملکیت مسلمانان درآمد و میبایست به دولت در ازای استفاده از زمینها خراج می دادند یا زمینها در ملکیت صاحبان اولیه باقی می ماند؛ ولی می بایست به دولت خراج می پرداختند.

خراج

4- زمینهایی که اهالی آن بدون جنگ زمینها را رها کردند یا به دولت اسلامی سپردند یا اهالی آن منقرض شدند. این نوع زمینها در تملك حاکم اسلامی در می آید. زمینهای نوع اول را اراضی طوع و نوع دوم را اراضی مفتوح العنوه و نوع سوم را اراضی صلح و نوع چهارم را فیه و انفال می نامند. دولت اسلامی در ازای در اختیار نهادن زمینهای مفتوح العنوه و صلحی و فیه به افراد، از آنها خراج می گرفت

عشور

مالیاتی که از کالاهای تجاری، هنگام ورود و خروج به منطقه ای گرفته می‌شود، در تعبیر روایی به آن عشور گفته می‌شود، هر چند مقدار آن $1/10$ (یا ده درصد) نباشد. برخی اخذ عشور از تجار و بازرگانان را در ازای ورود و خروج از کشور اسلامی نقل کرده‌اند و بعضی گرفتن این مالیات را حتی از واردکنندگان کالا به شهرها (از يك شهر به شهر دیگر در داخل کشور اسلامی) متذکر شده‌اند.

اولین کسی که پس از ظهور اسلام گرفتن عشور را معمول کرد، خلیفه دوم بود

سایر درآمدها

انفال و درآمدهای مالیاتی، مهمترین اقلام درآمدی دولت اسلامی را تشکیل می‌دادند؛ با وجود این موارد دیگری نیز در کنار این دو، جهت تأمین مالی هزینه‌های دولت پیش‌بینی شده بود که عبارت بودند از:

1. استقراض

2. کمک‌های مردمی

3. کفارات و جرایم مالی

هزینه های عمومی و موارد مصرف درآمدهای بیت المال در صدر اسلام

- امور عمومی
- 1. اداره امور عمومی کشور
- 2. اداره امور قضایی، ثبتي و موقوفات
- 3. اجرای سیاست داخلی کشور
- 4. حفظ نظام و امنیت داخلی کشور
- 5. اداره روابط خارجی
- 6. اداره امور مالی
- 7. آمار و خدمات عمومی و فني
- 8. ساختمانها و تأسیسات دولتي

هزینه های عمومی و موارد مصرف درآمدهای بیت المال در صدر اسلام

■ امور دفاعی

- 1. تأمین مخارج نیروهای رزمی و جنگجویان
- 2. تأمین جنگ افزار و اسلحه
- 3. تهیه و تأمین غذا
- 4. تأمین مرکب (اسب و شتر)

هزینه های عمومی و موارد مصرف درآمدهای بیت المال در صدر اسلام

- امور اجتماعی
- 1. آموزش و پرورش عمومی و تبلیغ و ترویج اسلام
- 2. تأمین اجتماعی
- 3. تأمین مسکن
- 4. بهداشت، درمان و تغذیه

هزینه های عمومی و موارد مصرف درآمدهای بیت المال در صدر اسلام

- امور اقتصادی
- 1. بازرگانی
- 2. صنعت
- 3. سرمایه گذاریهای زیر بنایی

سیاست مالی در صدر اسلام

■ اهداف سیاستهای مالی در اسلام

■ هدف غایی:

■ هدف غایی، هدفی است که تمام نظامهای موجود در اسلام، اعم از اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ... هماهنگ با یکدیگر در صدد تحقق آن هدفند. این هدف، همان تربیت و هدایت مردم برای رسیدن به قرب الهی و شایستگی برای بندگی خداوند است

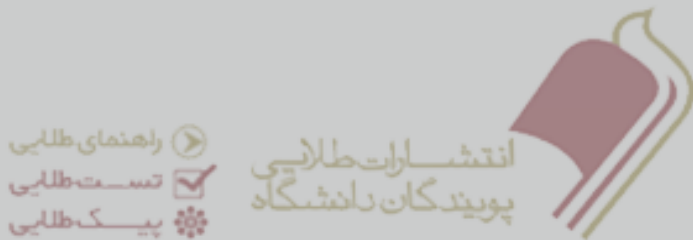

■ اهداف مياني

- 1. عدالت اقتصادي
- 2. استقلال سياسي و اقتصادي
- 3. امنيت اقتصادي
- 4. رفاه عمومي

■ اهداف جاري

- 1. تثبيت اقتصادي
- 2. توزيع عادلانه
- 3. تخصيص بهينه منابع

www.bookgolden.com

ابزارهاي سياست مالي و ويژگي آنها

■ سياستهاي مالي در جانب درآمدها

■ 1. سياستهاي مالي از طريق انفال و ثروتهاي طبيعي

■ 2. سياست مالي از طريق درآمدهاي مالياتي

■ 3. سياستهاي مالي از طريق ساير درآمدها

■ سياستهاي مالي در جانب هزينه هاي دولت

■ 1. هزينه هاي داراي مصرف معين

■ 2. هزينه هايي كه موارد مصرف مشخص ندارند

نظام مالیاتی در صدر اسلام

مالیاتی‌های اسلامی در يك تقسیم بندي كلي به مالیاتی‌های ثابت و مالیاتی‌های متغیر یا حکومتی تقسیم می‌گردد. مالیات ثابت، مالیاتی است که مقدار یا نرخ مالیات یا مورد وضع آن و یا مجموع آنها مستقیماً از طرف شارع، مشخص و معین گردیده است؛ مانند خمس و زکات که مقدار، نرخ و موارد آن مشخص شده و خراج و جزیه که تنها موارد آنها از طرف شارع تعیین گردیده است. مالیاتی‌های حکومتی، آن سلسله از مالیاتی‌هایی هستند که حاکم اسلامی می‌تواند در شرایط خاص وضع کند و مقدار و نسبت خاصی برای آنها در شرع مقدس در نظر گرفته نشده است؛ بلکه تابع هزینه‌های ضروری و یا مطابق مصلحتی است که حاکم اسلام در نظر دارد. وضع مالیات بر اسبها در زمان حضرت امیر (ع) توسط آن حضرت، اخذ مالیات از مال التجاره در زمان عمر و وضع مالیات بر عسل به مقدار 10 درصد در زمان پیامبر و برخی خلفاء از جمله مالیاتی‌های حکومتی می‌باشند.

طبقه بندی مالیاتهای اسلامی

■ 1- برخی از مالیاتها همانند خمس و زکات، عبادی هستند و شرط صحت و قبولی آنها اینست که با قصد قربت پرداخت شوند و در برخی دیگر مانند خراج و جزیه قصد قربت معتبر نیست.

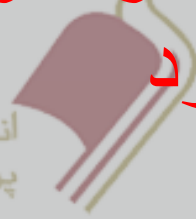
■ 2- برخی از مالیاتها مانند خراج و جزیه، به بیت المال مسلمانان واریز می‌شود و دسته ای به بیت المال امام (مانند سهم امام از خمس)، و دسته سوم نیز مانند سهم سادات از خمس و زکات، مصارف مخصوص خود را دارد.

■ 3- تقسیم بندی دیگر از جهت اموالی است که مورد تعلق مالیات هستند (مبنای مالیاتی)

جهت گیری مالیاتهای اسلامی

■ جهت گیری اصلی مالیاتها، تأمین عدالت اجتماعی است اما به منظور تخصیص بهینه منابع و یا جهت دهی به فعالیتهای اقتصادی و همچنین تثبیت اقتصادی نیز کاربرد دارند. برای مثال، وضع مالیات بر زمینی که ذمی از مسلمان می‌خرد، بمنظور کاهش چنین معاملاتی صورت گرفته است. همچنین نرخ تناسبی مالیاتها و لحاظ هزینه های معقول خانوار به عنوان معافیت مالیاتی در خمس، این مالیاتها را از قابلیت تثبیت‌کنندگی خودکار برخوردار می‌سازد.

ویژگیهای مالیاتهای اسلامی

- 1. عبادی بودن
- 2. داوطلبانه بودن
- 3. اخلاقی بودن
- 4. مردمی بودن
- 5. متنوع و فراگیر بودن
- 6. عاملی برای تعدیل ثروت بودن
- 7. هماهنگی بین کارایی بهتر و عدالت اجتماعی
- 8. اعتماد و اندک بودن هزینه استیفاء
- 9. عدم انتقال مالیات

فصل پنجم: پول، سیاستهای پولی و سیاستهای تشویقی در صدر اسلام

هدفهای کلی:

- 1- دانشجو با انواع پول و وسیله مبادله موجود در صدر اسلام آشنایی خواهد یافت.
- 2- به چگونگی ارزش پول در صدر اسلام پی خواهد برد.
- 3- با نحوه سرعت گردش پول در صدر اسلام آشنا خواهد شد.
- 4- نسبت به عرضه و تقاضای پول در صدر اسلام آگاهی خواهد یافت.
- 5- از نظام پولی صدر اسلام و نحوه استفاده از سیاستهای پولی مطلع خواهد شد.

هدفهای رفتاری

- از دانشجو انتظار می‌رود که پس از مطالعه این فصل بتواند:
- 1- انواع پول و وسیله مبادله در صدر اسلام را تشریح کند.
- 2- چگونگی ضرب سکه در اسلام را بیان نماید.
- 3- در خصوص وجود یا عدم وجود پول اعتباری در صدر اسلام اظهار نظر نماید.
- 4- چگونگی سرعت گردش پول در صدر اسلام را توضیح دهد.
- 5- عرضه و تقاضای پول در صدر اسلام را تبیین کند.
- 6- عوامل مؤثر بر تغییرات حجم پول در صدر اسلام را برشمرد.
- 7- نظام پولی موجود در صدر اسلام را تشریح نماید.
- 8- سیاست پولی در صدر اسلام و ابزارهای آن را توضیح دهد.

پول و وسیله مبادله در صدر اسلام

■ دوران قبل از اسلام

■ در بیشتر نقاط عربستان تا سالهای اولیه ظهور اسلام استفاده از پول در میان اعراب رایج نبود اما در مراکز تجاری مثل مکه و مدینه که مردم بیشتر به تجارت مشغول بودند، در داد و ستدهای خود از پول استفاده می کردند. پول آنها فلزات گرانبهای مسکوک مثل طلا، نقره و مس بود.

■ هنگام ظهور دین اسلام و برانگیخته شدن پیامبر اکرم، حضرت معامله با آن سکه ها را با همان مشخصات تأیید و امضاء کرد و خود و سایر مسلمانان در معامله هایشان، بدون هیچ گونه تغییری در آنها از همان سکه ها استفاده می کردند

پول و وسیله مبادله در صدر اسلام

■ پس از ظهور اسلام

■ در صدر اسلام، در سرزمینهای اسلامی چهار نوع پول بنامهای دینار، درهم، ورق و فلوس رایج بوده است؛ دینار، سکه طلا؛ درهم، سکه نقره و ورق، از جنس درهم بوده و پول خرد آن به شمار می رفته است. پول خرد رایج در صدر اسلام فلوس بوده و معمولاً از آلیاژهای مختلف آهن و مس ساخته می شده است و دارای ارزش بسیار کم و ناچیزی بوده است. فلوس تنها دارای ارزش اعتباری بوده است، بر خلاف درهم و دینار که علاوه بر ارزش اعتباری، از ارزش ذاتی نیز برخوردار بوده اند. فلوس در زمان قیصر اول از ترکیب مس و آهن ساخته شد و بعد از ظهور اسلام وارد کشورهای اسلامی گردید. ارزش هر 48 فلوس معادل یک درهم بوده است

اولین ضرب کننده سکه در اسلام

- برخی مورخان معتقدند، اولین فردی که به ضرب سکه در اسلام اقدام کرد عمر بن خطاب است و سکه هایی را با نقش کسروی در سال 18 هجری ضرب کرد. در برخی از این سکه ها کلمه «الحمد لله» و یا «محمد رسول الله» و یا «لا اله الا الله» را حک کرد.
- اولین کسی که دستور ضرب سکه اسلامی را داد، حضرت علی (ع) در بصره به سال چهل هجری بود. آنگاه عبدالملک در سال 76 هجری این کار را تکمیل کرد.

پول اعتباري در صدر اسلام

نوع ديگر پول در صدر اسلام، پول اعتباري بود. رواج تجارت در جزيره العرب، آن هم از قرن‌ها پيش از اسلام استفاده از پول اعتباري را ايجاب مي کرد. درهم و دينار، به رغم تمام مزايای، فاقد محاسن پول اعتباري بودند. اگر ارزش معامله اي معتنا به بود، تعداد بسياري سکه لازم بود. وزن و حجم سکه ها، از مطلوبيت آن به عنوان وسيله مبادله مي کاست. اضافه بر اين، ممکن بود يکي از طرفهاي معامله به سرعت و سهولت نتواند درهم و دينار لازم را تهيه کند.

پول اعتباري در صدر اسلام

■ رواج معاملات نسيه پيش از اسلام و تجويز آن پس از اسلام با اصلاحاتي، نشانه كثرت استفاده از اين معامله است. در صورت اخير قاعدتاً رسيدي ميان طرفين معامله رد و بدل مي شده است. اگر اين رسيد مورد قبول ساير معامله كنندگان نيز واقع مي شد، وسيله مبادله قرار مي گرفت و حكم پول را پيدا مي كرد. حواله هاي ياد شده به اندازه اي رايج بود كه عمر بن الخطاب در زمان حكومتش چك صادر مي كرد و اين چك ها مورد قبول مردم واقع مي شد

ارزش پول

بنظر مي رسد، ارزش درهم و دينار در صدر اسلام از نوسانات ناچيزي برخوردار بوده و در بلند مدت ثبات لازم را داشته است

زیرا اولاً، تقاضاي پول در صدر اسلام به طور عمده تقاضاي معاملاتي بود و تقاضاي سفته بازي به علت تحريم ربا، تحريم كنز و تحريم احتكار و... ظهور پيدا نمي كرد؛ از اين رو پول، جز براي انجام معاملات در حال و آينده (تقاضاي احتياطي) کاربرد ديگري نداشت

ثانياً حجم پولهاي اعتباري براي افزايش رفاه و اشتغال به علت اينكه اقتصاد عمدتاً دچار كمبود تقاضاي مؤثر بود غالباً به همراه افزايش تقاضاي كل امکان توليد و اشتغال را بالا مي برد، بطوري كه اثر نامطلوبي بر ارزش پول نداشت

ثالثاً علي رغم افزايش هزينه هاي دولت در زمان پيامبر و خلفاي راشدين، بيت المال هيچگاه دچار كسري بودجه نبود

ارزش پول

■ تقاضاي منطقه شبه جزيره بر تقاضا و عرضه پول در ايران و روم تأثيري نداشت؛ وقتي بازار روم و ايران به تعادل مي‌رسيد، ارزش پول براي شبه جزيره به صورت برونزا تعيين مي‌شد. بنا بر اين، تنها اقدام لازم براي حفظ ارزش پول در منطقه، مراقبت بر وزن و عيار سكه‌هاي وارد شده بود که از طرف بيت المال صورت مي‌گرفت

■ قدرت خريد درهم و دينار در زمان پيامبر و مقايسه آن با دوره‌هاي بعد نشان دهنده نوسانات جزئي در قدرت خريد آن است و اين نوسانات لزوماً در جهت کاهش ارزش نبوده است. پشتوانه داشتن مسكوك طلا و نقره در صدر اسلام، مانع از تغيير بسيار ارزش آنها مي‌شد

سرعت گردش پول

نظام حقوقی حاکم و بویژه مقرراتی که بر داد و ستد و استفاده از پول وضع شده بود تأثیر بسزایی در بالا بردن سرعت گردش پول داشت. تحریم کنز مانع از اندوختن و خروج درهم و دینار از جریان گردش می شد. همچنین سایر محدودیت هایی که بر انتفاع پول حاکم بود و مانع از پدید آمدن تقاضای نقدینگی پول می شد، بر سرعت بخشیدن به گردش پول کمک بسیاری می کرد. از طرفی تشویق به بستن قراردادهای کوتاه مدت مشارکت و پرداخت قرض الحسنه، به نوبه خود، گردش پول را سرعت می بخشید.

سرعت گردش پول

■ می توان پیش بینی کرد که پس از هجرت حضرت به مدینه، سرعت گردش پول تدریجاً رو به افزایش نهاده باشد. پیروزیهای مسلمانان در غزوات و از بین رفتن دشمنان ایشان، اطمینان و خوش بینی به آینده را در میان توده های مسلمان تقویت می کرد. پس از صلح حدیبیه این اطمینان زاید الوصف شد و پس از فتح مکه، نظام اسلامی کاملاً در جزیره العرب تثبیت شد. بنابراین انتظار می رود که علاوه بر توسعه حجم فعالیتهای اقتصادی سرعت گردش پول نیز افزایش یافته باشد

عرضه و تقاضاي پول

■ عرضه پول

■ در طول دوران حکومت پیامبر اسلام و اقامت ایشان در مدینه، دینار از روم و درهم از ایران وارد می شد. بسته به حجم کالاهای صادراتی به این دو کشور یا مناطق تحت نفوذ آنها، دینار و درهم و یا کالا به اقتصاد صدر اسلام وارد می شد. چنانچه در بازار داخلی، تقاضا برای پول بیشتر بود، پول به جای کالا و در غیر این صورت، کالا وارد می شد. شایان توجه است که وارد کردن پول هیچ محدودیتی نداشت، چون تقاضای داخلی حجاز برای دینار و درهم هیچ تأثیری بر تقاضا یا عرضه پول در اقتصاد روم و ایران به علت کمی نسبی آن، نمی گذاشت

■ عرضه پول

■ با این وصف، پول در دوران حکومت پیامبر اسلام توسط بیت المال عرضه نمی شد؛ بلکه مبادلات بازرگانی خارج تأمین کننده آن بود. بعلت فقدان هر گونه مانعی از قبیل تعرفه یا گمرک واردات، پول به اندازه ای به حجاز وارد می شد که تقاضای داخلی را تأمین می کرد. از طرفی چون دینار و درهم معادل ارزش خود نقره و طلا داشتند، قابل تبدیل به سایر جواهرات و زینت آلات بودند. از اینرو، می توان عرضه پول را در اقتصاد صدر اسلام کاملاً با کشش نسبت به سطح درآمد ملی تلقی کرد

عرضه و تقاضاي پول

■ تقاضاي پول

■ اقتصاد صدر اسلام، مبتني بر بازرگاني بود. كثرت معاملات و خدمات تجاري، تقاضا براي پول را پديد آورد. لذا تقاضاي عمده و اصلي، تقاضاي معاملاتي پول بود. علاوه بر آن، به علت شرايط نامساعد طبيعي و عداوت قریش با مسلمانان و درگيري حداقل 26 غزوه و 32 سريره، كه بطور متوسط سالي شش جنگ بر مسلمانان پس از دوران هجرت رسول اكرم تحميل شد، براي رفع نيازهاي پيش بيني نشده و رعايت احتياط تقاضاي پول را پديد آورد. غير از موارد ياد شده، پول مصرف ديگري نداشت

تغییرات حجم پول

تغییرات حجم پول در صدر اسلام، از دو ناحیه ممکن بود تحقق یابد: یکی از ناحیه تحولات پولی که داخل سرزمینهای اسلامی و از طرف حکومت اتفاق می افتاد، و دیگری که از ناحیه جنگ ها و فتوحات روی می داد

1. تحولات پولی داخلی:

الف: ضرب سکه ها پس از ظهور اسلام

ب) شکستن مسکوک درهم و دینار

2. تغییرات حجم پول ناشی از فتوحات

جانشینی پول

با توجه به ثبات ارزش پول در صدر اسلام، انگیزه زیادی برای جانشینی پول وجود نداشت. در اقتصاد صدر اسلام، در زمان حیات پیامبر(ص) و برخی از خلفاء، پول در گردش صد در صد خارجی (درهم ایران و دینار روم) بوده است. شخص رسول خدا به علت درگیریها، جنگها و مشکلات متعدد، دیگر فرصت ضرب سکه و انتشار پول داخلی پیدا نکردند. عمر بن خطاب و عثمان تلاشهایی برای انتشار پول داخلی انجام دادند، ولی چندان گسترده نبود. علی (ع) با وجود کوتاهی دوران حکومتشان به ضرب سکه اسلامی اقدام فرمودند. با توجه به اینکه انتشار پول نشان دهنده قدرت حکومت می باشد، فرمانروایان اسلامی به مرور تلاش کرده اند تا پول داخلی را جانشین پول خارجی نمایند.

نظام پولی در صدر اسلام

در صدر اسلام دو نوع پول در عرض هم در مبادلات مورد استفاده قرار می‌گرفت: درهم و دینار. از این رو می‌توان گفت نظام پولی حاکم در صدر اسلام، نظام پولی دو فلزی طلا و نقره بود. گاهی بر اثر فتوحات مناطقی که پول رایج آن مناطق دینار بود، میزان دینار نسبت به درهم در شهرهای مسلمانان فزونی می‌یافت، در نتیجه ارزش دینار نسبت به درهم کاهش پیدا می‌کرد و هنگامی که مناطقی مانند ایران فتح می‌شد، مقدار درهم در شهرهای مسلمانان زیاد، در نتیجه ارزش درهم نسبت به دینار کاهش می‌یافت

سیاست پولی و ابزارهای آن

سیاست پولی در صدر اسلام بطور کلی با آنچه امروز در نظام بانکی متعارف است، تفاوت اساسی داشت و هیچیک از ابزارهای فعلی جهت اجرای سیاست پولی در آن دوره مورد استفاده قرار نمی گرفت و شاید بتوان اینگونه تعبیر کرد که به علت تفاوت اساسی نظام پولی صدر اسلام، در اصل، بحثی بنام سیاست پولی در آن زمان مطرح نبود

سیاست پولی و ابزارهای آن

■ اقداماتی از جانب دولت اسلامی در صدر اسلام در باره حفظ ارزش پول و ایجاد توازن در جریان گردش پول صورت گرفته است که می توان به امور ذیل اشاره کرد:

■ 1- نظارت بر کیفیت و عیار سکه های درهم و دینار

■ 2- فرمان حضرت علی (ع) به فرماندار اهواز مبنی بر منع دخالت اهل ذمه در معاملات صرف

■ 3- نکوهش کنز

■ 4- تحریم ربا

■ 5- تحریم معاملات کالی به کالی

سیاست های تشویقی

■ سیاستهای اقتصادی پیامبر اکرم با سیاستهای تبلیغی و ارشادی حضرت هماهنگ بود. همان طور که مردم به پذیرش اسلام، جهاد در راه خدا و انجام دادن عمل صالح تشویق می شدند، برای کمک به بیت المال و تسهیل وظایف اقتصادی دولت نیز تشویق می گردیدند. دامنه این دعوت ها و همکاری های داوطلبانه مردم به قدری گسترده است که یافتن سیاستهای دستوری را دشوار می سازد. برخی از این سیاستها عبارتند از:

سیاست های تشویقی

- تشویق تولید
- تشویق به سواد آموزی
- اجرای اصل اخوت
- برقراری قرارداد مشارکت بین مهاجران و انصار
- تشویق به فعالیتهای نیکوکارانه
- سیاست نظارت و مراقبت

بخش سوم: بازار و بخش خصوصی

فصل ششم: تجارت و داد و ستد در صدر اسلام:

■ هدفهای کلی:

- 1- دانشجو با وضعیت تجارت و داد و ستد در صدر اسلام در جزیره العرب آشنایی خواهد یافت.
- 2- از اقسام تجارت و آداب تجارت در اسلام آگاهی خواهد یافت.
- 3- با چگونگی بازارهای صدر اسلام آشنا خواهد شد.
- 4- به نحوه تعیین قیمت، عوامل مؤثر بر آن و چگونگی تغییر سطح قیمت‌ها پی خواهد برد.

هدفهای رفتاری

- از دانشجو انتظار می‌رود که پس از مطالعه این فصل بتواند:
- 1- ویژگی‌های تجارت و داد و ستد در صدر اسلام را شرح دهد.
- 2- اقسام تجارت و آداب تجارت به تفکیک مستحبات، مکروهات و محرّمات تجارت را برشمرد.
- 3- سابقه وجود بازار در جزیره‌العرب قبل از اسلام و نیز در صدر اسلام را توضیح دهد.
- 4- سیستم حاکم بر بازار اسلامی در صدر اسلام را تشریح نماید.
- 5- چگونگی تشکیل اصناف در بازارهای صدر اسلام را تبیین کند.
- 6- بازرسی و نظارت دولت اسلامی بر بازار در صدر اسلام را شرح دهد.
- 7- کارکرد بازارهای صدر اسلام را ارزیابی نماید.
- 8- ادله تغییرات و عدم تغییرات شدید قیمت‌ها در صدر اسلام را توضیح دهد.

تجارت و داد و ستد در صدر اسلام

■ تجارت اساس اقتصاد جزیره العرب پیش از اسلام:

■ موقعیت جغرافیایی جزیره العرب که میان سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا قرار گرفته، امتیاز خاصی برای آن جهت رواج تجارت میان دولتهای ایران و روم و دولتهای دست نشانده آنان یعنی شام، حبشه و یمن پیش از ظهور اسلام در این جزیره فراهم می‌کرد. علاوه بر این، قسمتی از راه تجاری میان روم و هندوستان برای قرنهای متمادی از جنوب و شرق جزیره العرب می‌گذشت که اصطلاحاً راه تجاری جنوب خوانده می‌شد

تجارت و داد و ستد در صدر اسلام

■ تجارت عمده ترین فعالیت در اقتصاد جزیره العرب بود. به علت شرایط آب و هوایی، جز در یمن امکانات کشاورزی وجود نداشت. تنها در واحه هایی در حجاز و عربستان مرکزی از جمله در یثرب و طائف، کشاورزی به شکل محدودی وجود داشت. دامنه کارهای پیشه وری و صنعتگری از آن هم محدودتر بود. به همین جهت، قبایلی که کوچ نشین نبودند و دائم به جنگ و گریز نمی پرداختند، یا به تجارت مشغول می شدند و یا به کاروانهای تجاری، خدمات بازرگانی می رساندند. از شرح فوق معلوم می شود که تجارت اساس اقتصاد جزیره العرب پیش از اسلام بود.

تجارت و داد و ستد در صدر اسلام

- به طور خلاصه عوامل زیر باعث شد تا اهل مکه دارای موقعیت تجاری ممتازی گردند
- 1- موقعیت سیاسی و جغرافیایی مکه که دور از نزاع های سیاسی و نظامی ایران و روم قرار داشت.
- 2- روحیه تجاری مردم مکه که به نحو مستقیم یا با مشارکت و مضاربه در کاروانهای تجاری شرکت می کردند.
- 3- موقعیت دینی و مذهبی مکه و مراسم حج شرایط بسیار خوبی را برای تجارت اهل مکه فراهم آورده بود.

اقسام تجارت در اسلام

کسب و تجارت از نظر فقه اسلامی به پنج نوع تقسیم می‌شود
(صنعتکار: ص 51):

- **1- واجب:** مانند تجارتي که برای مخارج خود و خانواده واجب النفقه انجام می‌گیرد، یا آنجا که ترك آن خطري برای اقتصاد مسلمانان باشد.
- **2- مستحب:** مانند تجارتي که برای خانواده و جامعه مفید باشد.
- **3- مکروه:** مانند صرافي و کفن فروشي و ذبح حیوانات در صورتي که شغل دائم باشد.
- **4- مباح:** مانند معاملاتي که نه موجب زیان فرد و جامعه است و نه مورد احتیاج مردم.
- **5- حرام:** مانند خرید و فروش مواد مخدر، مشروبات الکلي، ربا و آنچه موجب ضعف یا سقوط اسلام و مسلمین شود.

آداب تجارت و ضوابط و مقررات آن پس از ظهور اسلام

■ 1. مستحبات کسب و تجارت در اسلام

■ 2. مکروهات کسب و تجارت در اسلام

■ 3. محرمات کسب و تجارت در اسلام

■ کم فروشی

■ غش در معامله

■ ربا

■ مکاسب محرمه

بازارهاي صدر اسلام: ویژگی‌ها، ساخت و کارکرد

■ هر بازار از منطقه معمولاً سر پوشیده ای تشکیل می شد که در آن مغازه‌های کوچک مشابهی در دو طرف آن در کنار هم ساخته می شد تا کالاهای مشابهی را عرضه کنند. تعداد مغازه ها به نسبت کوچکی و بزرگی شهر و سطح تقاضا متغیر بود اما واژه بازار یا سوق به محیطی اطلاق می‌گردید که در آن تعداد مغازه های يك حرفه، معتنابه باشد.

سابقه بازار در جزیره العرب در صدر اسلام

■ به علت محدود بودن روزهای بازار در ایام حج، آشنا شدن مسلمانان با بازارهای کشورهای دیگر، اهمیت یافتن مدینه در برابر مکه به علت هجرت رسول خدا (ص) و صحابه، و رجحان نهادن حضرتش مدینه را بر مکه، استقرار خلفای راشدین و بیت المال مسلمین در مدینه، خروج سادات از مکه و... وضع مالی و اقتصادی مکه دگرگون شد و این شهر از پایگاهی که در تجارت داشت سقوط کرد. عکاظ نیز بتدریج از اهمیت و رواج و رونق افتاد

ویژگی های بازار در صدر اسلام

سیستم حاکم بر بازار اسلامی

■ شواهد تاریخی حاکی از آن است که تعداد خریداران و فروشندگان شرکت کننده در هر بازار در صدر اسلام بسیار زیاد بود. قبل از اسلام، قریش در امر تجارت موقعیت انحصاری داشتند، اما با تمهیدات پیامبر اکرم این قدرت انحصاری از میان رفت. بنابراین، خریداران و فروشندگان در بازارهای صدر اسلام قدرت انحصاری نداشتند.

■ شرکت کنندگان در بازارهای مکه و مدینه بیشمار بودند و سهم هر یک در کل کالاهای داد و ستد شده ناچیز بود. لذا، اعمال انحصار در بازار، چه در خرید و چه در فروش، وجود نداشت و تعیین قیمت اجناس زیر نفوذ هیچ یک از شرکت کنندگان در بازار نبود.

ویژگی های بازار در صدر اسلام

سیستم حاکم بر بازار اسلامی

- برای واردات و صادرات کالا در داخل و خارج جزیره هیچ محدودیتی وجود نداشت و جابجایی کالا از بازاری به بازار دیگر به سهولت صورت می گرفت. همچنین شروع فعالیت در هر بازار مجاز بود و احتیاج به مجوز نداشت. پیش از اسلام برای شرکت در یک بازار محلی، هم اجازه رئیس قبیله تشکیل دهنده بازار لازم بود و هم پرداختن مالیات به او.
- تعویض شغل و ترک یک رشته و آغاز یک حرفه جدید نیازی به موافقت هیچ دستگاهی از بخش عمومی یا خصوصی نداشت. بنابراین، انتقال کالاها و عوامل تولید به آسانی صورت می گرفت و کارایی این فعالیت زیاد بود

تعیین مکان و محل بازار

هنگام تقسیم زمین برای خانه سازی در مدینه (اقطاع دور)، پیامبر جایگاهی را نیز برای تشکیل بازار اختصاص دادند. در گزارشی آمده است که پیامبر پس از بازدید و اندازه گیری چند محل، که صحابه برای تشکیل بازار پیشنهاد کرده بودند، یکی را برای این منظور تعیین فرمودند

تشکیل اصناف در بازارهای صدر اسلام

همزمان با گسترش و توسعه بازارها، پیشه وران و صاحبان حرفه های مختلف در محلی خاص تجمع نمودند و این تجمع مقدمات تخصصی شدن بازارها را فراهم آورد، چنانکه در صدر اسلام نوعی تخصص در بازارهای مدینه وجود داشت. پس از فتوحات اسلامی، بازارها عامل اصلی در طرح ریزی شهرهای اسلامی شد و پیشه وران در بازارهای خاص گرد می آمدند

آداب تجارت در بازار

الف) شرایط فروشنده و خریدار:

- طرفین معامله (فروشنده و خریدار) باید بالغ، عاقل و رشید باشند. رشید یعنی کسی که عقل معاش داشته و اموال خود را به مصارف معقول می‌رساند. علاوه بر شرایط فوق باید از اهلیت تصرف در پول و کالا برخوردار بوده (ورشکسته و یا محجور نباشند) و مالک مال بوده و یا از جانب صاحب مال، اذن انجام معامله را داشته باشند. عدم اجبار و اکراه به معامله و قصد انجام معامله را داشتن از دیگر شروط صحت معامله فروشنده و خریدار می‌باشد

آداب تجارت در بازار

■ (ب) شرایط کالایی که معامله می شود

■ 1. معین باشد

■ 2. مالیت داشته باشد

■ 3. منفعت داشته باشد

■ 4. خرید و فروش آن ممنوع نباشد

■ 5. فروشنده توان تسلیم کالا را داشته باشد

■ 6. موجود باشد

ویژگی ها و محدودیت های تجارت برای فروشنده و خریدار

1. ■ پرهیز از مخفی نگهداشتن عیب کالا و تعریف و تمجید کردن از آن هنگام فروش و عیب گرفتن از کالا در هنگام خرید
2. ■ پرهیز از غش و تقلب در معامله
3. ■ پرهیز از تزئین کالا
4. ■ نهي از تلقي ركبان
5. ■ عدم اتلاف و تسبیب
6. ■ اجتناب از اسراف و تبذیر
7. ■ تحریم نجش
8. ■ تحریم ربا
9. ■ ممنوع بودن تطفیف
10. ■ تحریم برخی معاملات

ویژگی ها و محدودیت های تجارت برای فروشنده و خریدار

11. فراگیری دستورات دینی در امر تجارت

12. اقاله نام

13. کم گرفتن و زیاد دادن

14. ترك معامله در بین الطلوعین

15. ترك سوگند خوردن در معامله

16. ترك واسطه گری

17. تحریم احتکار

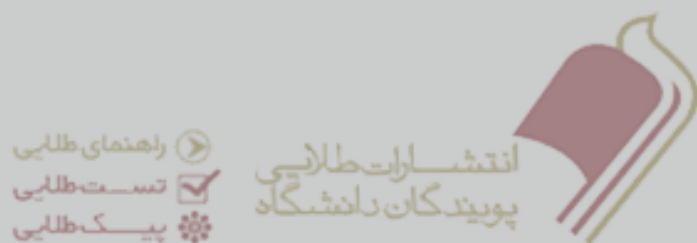
18. تسعیر یا تعیین قیمت برای کالاها

19. فقدان هر گونه مالیات بر داد و ستد

20. ممنوع شدن زیان رساندن

21. تحریم اکل مال به باطل

22. خیارات

www.bookgolden.com

بازرسي و نظارت دولت اسلامي بر بازار

بازرسي و نظارت بر بازار در زمان پيامبر اکرم:

■ پيامبر اکرم معمولاً شخصي را به عنوان ناظر بر عملکرد بازار تعيين مي نمودند. در خبر آمده است که سعيدبن سعدبن العاص از طرف آن حضرت بعنوان ناظر بازار مکه و عمر بن الخطاب بعنوان ناظر بازار مدينه انتخاب شدند

■ علاوه بر تعيين ناظر، آن حضرت مستقيماً به بازرسي و نظارت در بازار مي پرداختند

بازرسي و نظارت دولت اسلامي بر بازار

■ بازرسي و نظارت بر بازار در زمان خلفاء:

■ پس از رحلت پيامبر اکرم (ص) در دوران خلفاء راشدين، روند نظارت بر بازار تداوم يافت. آورده اند که خليفه دوم هم خود بر بازار نظارت مي کرد و هم کساني را بر اين کار گماشته بود

بازرسي و نظارت دولت اسلامي بر بازار

- در زمان حضرت علي (ع) نیز به امر بازرسي و نظارت در بازار توجه مي شد؛ چنانکه خود ايشان در بازارها قدم مي زد و گمراهان را ارشاد مي کرد و به فروشندگان فرمان مي داد که از فساد دوري کنند و کالاهاي خوب بفروشند و از خيانت در پيمانه و ترازو خودداري نمايند.
- ايشان همچنين جهت ايجاد يك سيستم صحيح توزيع در بازار، افرادي را به منظور تقسيم و توزيع کالاها منصوب مي نمود؛ چنانکه روايت شده است که: علي (ع) يك نفر قسام (مأمور تقسيم و توزيع) داشت به نام عبدالله بن يحيي که از بيت المال او را تأمين مي کرد

ارزیابی کارکرد بازارهای صدر اسلام

با توجه به ویژگی های بازارهای صدر اسلام، چه ساختی را می توان برای بازارهای صدر اسلام تصور کرد؟ بدلیل وجود ناظر از طرف دولت و نرخ گذاری در بعضی موارد نمی توان بازارهای مزبور را دارای ساخت رقابت کامل دانست؛ زیرا طبق تعریف، یکی از شرایط بازارهای مزبور، عدم دخالت دولت است. از طرفی روشن است که ساخت آنها انحصاری نبوده است.

ارزیابی کارکرد بازارهای صدر اسلام

■ نظر به اینکه در نظریه های علمی اقتصادی برای بازارها بیش از چهار ساخت تعریف نشده است، و در جهان خارج بازارها از ساختهای بسیار گوناگون و متنوعی برخوردارند و تعریف و تشخیص آنها با این چهار الگو قابل تطبیق نیست، اقتصاددانان به جای تعیین ساخت، به بررسی کارکرد آنها می پردازند و ملاکهای زیر مدنظر قرار میگیرد:

■ 1. سهم بازار

■ 2. اطلاعات

■ 3. کارایی

■ 4. اطمینان و امنیت

■ 5. هزینه عقد قرارداد

ارزیابی کارکرد بازارهای صدر اسلام

- 6. پیشبرد تکنولوژی
- 7. نوآوری و ابداع
- 8. بازدهی به مقیاس
- 9. ظرفیت اضافی
- 10. ثبات عرضه
- 11. درجه رقابت
- 12. میزان سود
- 13. رضایت مشتریان

سطح عمومي قيمت ها و عوامل مؤثر بر آن

برخي معتقدند كه قيمت ها در صدر اسلام يا تغيير نمي‌كرد يا اگر هم تغيير مي‌كرد، چندان محسوس نبود. در مقابل، بعضي از محققان بر اين باورند كه سطح عمومي قيمت ها در عصر تشريع، دچار تغييرات قابل ملاحظه‌اي مي‌شد. ادله هر يك از اين نظريه ها به شرح زير مي‌باشد

ادله عدم تغييرات شديد قيمت ها

1. با كاهش بودن عرضه پول
2. سنتي و معيشتي بودن اقتصاد صدر اسلام
3. سياست هاي مالي مانع از تورم
4. پشتوانه داشتن مسكوك طلا و نقره
5. نظام خودكار پولي صدر اسلام
6. امانت گذاري پول، نشان از عدم تورم شديد

سطح عمومی قیمت ها و عوامل مؤثر بر آن

■ ادله موافقان تغییرات شدید قیمت ها

■ نقل های تاریخی و روایی

1.1. دسته نخست: نقل های دالّ بر تغییر سطح

عمومی قیمت ها

2.2. دسته دوم: نقل های دالّ بر تغییر قیمت های

نسبی

عوامل مؤثر بر تغییر قیمت ها

■ علاوه بر روایات و نقل های پیشین که حاکی از نوسان قیمت های نسبی و سطح عمومی قیمت ها می باشد، عوامل چندی باعث افزایش قیمت ها در صدر اسلام می شد، از جمله:

■ 1. احتکار

■ 2. قحطي و خشکسالي

نحوه تعیین قیمت و گذاری

اصل اولی در تشریح اسلامی، آزادی خرید و فروش و آزادی در انتخاب قیمت است. پیامبر اکرم (ص) و علی (ع) از افزایش قیمت هایی که از عوامل طبیعی همانند خشکسالی و قحطی ناشی می‌شد و یا از فزونی میزان تقاضا نسبت به عرضه و یا کاهش عرضه نشئت می‌گرفت، اقدام به تعیین قیمت نمی‌کردند. برای برطرف شدن این گونه بلاهای طبیعی به دعا و نیایش می‌پرداختند؛ اما با عواملی که رفتار مردم موجب آن می‌شد تا قیمت‌ها افزایش یابد، به شدت مبارزه می‌کردند. احتکار یکی از این عوامل ساختگی دست مردم بود که معصومین (ع) ضمن نهی شدید از این عمل زشت، جهت برطرف شدن آن، مبارزه عملی نیز انجام می‌دادند

فصل هفتم: نظریه مصرف و رفتار مصرف کننده

هدفهای کلی:

- 1- دانشجو با نظریه مصرف و انگیزه های مصرف در اسلام آشنا خواهد شد.
- 2- از اصول موضوعه مصرف در اسلام آگاهی خواهد یافت.
- 3- به ضوابط هدایت کننده رفتار مصرف کننده در اسلام پی خواهد برد.
- 4- از سیره پیامبر و خلفاء در مصرف مطلع خواهد شد.
- 5- از برخی کردارهای ویژه مصرف کنندگان آشنایی حاصل خواهد کرد.

هدفهای رفتاری

- از دانشجو انتظار می‌رود که پس از مطالعه این فصل بتواند:
- 1- مصرف در یک چارچوب اسلامی را تعریف نماید.
- 2- انگیزه‌های مصرف در اسلام را تشریح کند.
- 3- انواع اصول موضوعه مصرف در اسلام، مطرح شده از سوی اندیشمندان اسلامی را توضیح دهد.
- 4- ضوابط هدایت‌کننده رفتار مصرف‌کننده در اسلام اعم از دستورات اثباتی و سلبی را شرح دهد.
- 5- مصارف واجب، مستحب، مکروه و حرام را برشمرد.
- 6- به برخی مصادیق سیره پیامبر و خلفاء در مصرف اشاره نماید.
- 7- ویژگی‌های برخی کردارهای ویژه مصرف‌کنندگان نظیر انفاق، قرض‌الحسنه، وقف و احسان را توضیح دهد.

انگیزه های مصرف

انسانها براي مصرف کالاها و خدمات، انگیزه هایی دارند که شکل دهنده آنها، تمایلات بشر است. برخي از این انگیزه ها که در اثر نیازهای معقول و واقعي به وجود می آید، مثبت و مورد تأیید و تشویق اسلام است و برخي از آنها که در اثر نیازهای خیالی و غیر معقول پدید می آید، منفي و مورد نهي و منع اسلام می باشد.

■ انگیزه های مثبت

■ انگیزه های منفي

اصول موضوعه مصرف در اسلام

- 1. اصل بیشینه کردن تطابق رفتار با احکام شرع
- 2. اصل بیشینه کردن مصلحت العباد
- 3. اصل بیشینه کردن حب یا رضایت خداوند
- 4. اصل بیشینه کردن پاداش الهی رفتار

ضوابط هدایت کننده رفتار مصرف کننده

اسلام برای ایجاد و تقویت انگیزه های مثبت و زدودن انگیزه های منفی، هدایتها و ارشادهای بسیاری نموده است. مجموعه هدایتها و کنترلها در زیر تحت عناوین و دستورات اثباتی و وادار کننده و دستورات سلبی و بازدارنده مورد بحث قرار می گیرند.

■ دستورات اثباتی

■ 1. مصارف لازم و واجب

■ 2. مصارف مستحب و راجح

■ دستورات سلبی

■ 1. مصارف حرام

■ 2. مصارف مکروه

کردارهاي ويژه مصرف کنندگان

انفاق

■ غير از واجبات مالي ثابت همانند خمس و زکات، که در بحث درآمدهاي مالي دولت اسلامي به تفصيل مورد بحث قرار گرفت، انفاقات غير واجب که تحت عناوين مختلفی همچون صدقه، هبه، وقف، نذر و... آمده به لحاظ ايدئولوژي اسلامي، از منابع عظيم اجتماعي است که در تأمين نيازهاي جامعه و تحقق عدالت اجتماعي، نقش بنيادي مي تواند داشته باشد.

■ انفاق، آثار اقتصادی - اجتماعی ارزشمندی دارد و باعث بوجود آمدن توازن اجتماعی می‌شود، اختلاف طبقاتی جامعه را از بین می‌برد و بالاخره عاملی برای کنترل ثروت اغنیاء، و راهی برای تأمین زندگی نیازمندان می‌باشد. به وسیله انفاق، سهم افراد در توزیع ثروت تعدیل می‌شود و جامعه از يك توازن و تعادلي نسبي سود می‌برد.

■ از بین بردن فقر، ایجاد تقاضای مؤثر در گروه‌های درآمدی پایین که از عوامل بازدارنده رکود است، ایجاد اشتغال و بالا بردن بهره‌وری در بین طبقات ضعیف، جلوگیری از اسراف در مصرف و ممانعت از ایجاد روحیه اتراف در بین گروه‌های درآمدی بالا از دیگر آثار اقتصادی- اجتماعی انفاق قلمداد شده‌اند.

کردارهاي ویژه مصرف کنندگان

■ قرض الحسنه

- بر اساس این عقد، مصرف کننده برای مدتی از تصرف در مال خویش چشم پوشی می نماید تا در سایه انجام این عمل خیر به اهدافی نظیر پاداش در آخرت، کسب اخلاق پسندیده، تقویت حس نوع دوستی و ایجاد پس انداز نائل آید. چنان که پیداست، هدف و انگیزه اول صرفاً اخروی است؛ انگیزه های دوم و سوم معنوی و انگیزه چهارم مادی مشروع شمرده می شوند.

قرض الحسنه و متغيرهاي مهم اقتصادي

■ قرض الحسنه و مصرف

■ عوامل متعددي بر مصرف مؤثرند که مهمترين آنها، درآمد قابل تصرف جاري، ثروت، درآمد دائمي، توزيع درآمد، نرخ بهره، سطح قيمتها، انتظارات و ... مي باشند. البته درآمد قابل تصرف جاري، ثروت، درآمد دائمي، و توزيع مناسب درآمدها، رابطه مستقيم و نرخ بهره و سطح قيمتها رابطه معکوس با مصرف دارند؛ بنابراین، تأثیر مثبت (يا منفي) قرض الحسنه بر عوامل نوع اول، موجب افزايش (يا کاهش) مصرف و اثر مستقيم (يا معکوس) آن بر عوامل نوع دوم، موجب کاهش (يا افزايش) مصرف خواهد شد.

قرض الحسنه و متغيرهاي مهم اقتصادي

■ قرض الحسنه و پس انداز

■ فرد مسلمان درآمد قابل تصرف را به مصرف حال (مصرف شخصي، صدقات، انفاقات و ...) و پس انداز تقسیم مي کند و چون قرض ربوي حرام است، پس انداز را نیز به دو قسم تقسیم مي کند:

■ 1- قرض الحسنه (پس انداز در مؤسسه هاي قرض الحسنه و ...)

■ 2- سرمایه گذاری در مشارکت و ... براي کسب سود.

■ از آنجا که ثواب زيادي براي قرض الحسنه در متون اسلامي ذکر شده است، انتظار اختصاص بخشي از پس انداز به اين عمل پسندیده خلاف واقع نیست .

قرض الحسنه و متغيرهاي مهم اقتصادي

■ قرض الحسنه و خلق پول

- سپرده دیداري از سپرده‌هاي پس‌انداز و مدت‌دار، داراي قدرت نقدینگی بسیار بیشتری است و به همین دلیل در تعریف M_1 آن را لحاظ می‌کنند و در عرض سکه و اسکناس قرار می‌دهند، چون منشأ انتشار آن اراده صاحب حساب می‌باشد. بنابراین هر گاه بانکها یا مؤسسات اعتباری، اقدام به قبول سپرده جاری و افتتاح حساب جاری نمایند قادر خواهند بود که پول تحریری خلق کنند.

وقف

■ وقف عبارت از حبس نمودن شيء و قرار دادن منافع آن برای موقوف علیه است. مالی که وقف می‌شود، باید عینی باشد که سود بردن از آن، موجب از بین رفتن آن نشود؛ بنابراین، فقط کالاهای سرمایه‌ای مانند زمین، خانه، مزرعه، درختان، کتابها، زیور آلات، حیوانات و ابزار تولید را می‌توان وقف کرد و کالاهای مصرفی را نمی‌توان وقف نمود.

وقف

■ وقف، افزون بر آثار آخرتی دارای آثار دنیایی اقتصادی و غیر اقتصادی زیر است:

■ 1. اعتلای معنوی و تربیت اخلاقی واقف

■ 2. تأمین داوطلبانه هزینه مراسم دینی و مذهبی

■ 3. کمک به تحقق عدالت اقتصادی

■ 4. کمک به تحقق رشد و توسعه اقتصادی

احسان

- نیکوکاری و کمک به سایر مسلمانان بمنظور برآوردن نیازهای ایشان، یکی دیگر از کردارهای ویژه مصرف کنندگان را شامل می‌شود. مصرف کننده مسلمان، بر اساس آموزه های دینی خویش، بخشی از درآمد خود را در جهت رفع حاجت و نیازمندی دیگران مصرف خواهد نمود. روایات بسیاری در خصوص رجحان و فضیلت احسان کنندگان و تشویق مسلمانان به انجام این کار وجود دارند
- مهمترین اثر اجتماعی احسان، تقویت روحیه تعاون و ایجاد محبت و الفت در جامعه اسلامی می‌باشد. افزایش توان و قدرت خرید نیازمندان، کاهش فاصله طبقاتی، توزیع عادلانه تر درآمد و ارتقاء سطح بهره وری محتاجین و نیازمندان نیز در زمره مهمترین آثار اقتصادی آن به شمار می‌آید .

فصل هشتم: نظریه تولید و رفتار تولید کننده

هدفهای کلی:

- 1- دانشجو با اهمیت، اهداف و انگیزه‌های تولید در اسلام آشنایی خواهد یافت.
- 2- از نظریه رفتار تولید کننده در اسلام آگاهی خواهد یافت.
- 3- به ضوابط هدایت کننده رفتار تولید کنندگان در اسلام پی خواهد برد.
- 4- از سیره تولیدی امام علی (ع) مطلع خواهد شد.
- 5- با عوامل تولید از دیدگاه اسلام و چگونگی عرضه و تقاضای آنها آشنا خواهد شد.

هدفهای رفتاری

از دانشجو انتظار می‌رود که پس از مطالعه این فصل بتواند:

- 1- تولید در یک چارچوب اسلامی را تعریف نماید.
- 2- اهمیت تولید از دیدگاه اسلام را تشریح کند.
- 3- چگونگی تشویق به امر تولید در اسلام را توضیح دهد.
- 4- اهداف و انگیزه‌های فردی و جمعی تولید در اسلام را شرح دهد.
- 5- هدف نهایی تولید در اسلام را برشمرد.
- 6- نظریه رفتار تولید کننده در اسلام از دیدگاه اندیشمندان اسلامی را تبیین نماید.
- 7- اقسام تولیدات اعم از تولیدات واجب و حرام را برشمرد.
- 8- برخی ضوابط هدایت کننده رفتار تولید کنندگان در اسلام را شرح دهد.
- 9- جوانب مختلف سیره تولیدی امام علی (ع) را شرح دهد.
- 10- عوامل تولید از دیدگاه اسلام را نام ببرد.
- 11- در خصوص چگونگی عرضه و تقاضای عوامل تولید در اسلام اظهار نظر نماید.

تعریف تولید در اسلام

■ هر عمل اقتصادی که در جهت به
فعالیت رساندن بهرهمندی از
نعمتهای الهی باشد، تولید است

تشویق به امر تولید در اسلام

در اسلام هر گونه توليدي که براي انسان مفيد بوده و ثمره اي عقلاني بر آن مترتب باشد پذيرفته شده است و در محدوده فعاليتهاي مباح قرار مي‌گيرد. اما با وجود اين، بعضي از انواع توليدات به واسطه اهميت خاصي که داشته، در اسلام مورد تشويق قرار گرفته است. مسلماً توليد برخي کالاها و خدمات، که از نيازهاي اوليه زندگي به شمار مي‌رود و تأمين سطوح بالاتر زندگي مترتب بر برآورده شدن آنهاست، از اولويت بعدي برخوردار است. آيات و روايات متعددي در تأييد و تشويق به کار در رشته‌هاي مختلف اقتصادي (از قبيل بازرگاني، کشاورزي، دامداري، صنعت و...) وارد شده است.

اهداف و انگیزه های تولید در اسلام

اهداف جمعی و فردی در تولید:

- در تبیین اهداف تولید، گاهی جمع و زمانی فرد مورد نظر است. مسلماً هدفی که از تولید برای جمع - به عنوان يك كل - می توان فرض نمود، تأمین نیازهای جمع و بالا بردن سطح معیشت و بهبود بخشیدن به آن می باشد.
- اما در نظر به فرد، هدفهای عمده تولید را از دو جهت می توان بررسی نمود زیرا در فعالیتهای تولیدی فرد، با نظر به اینکه فرد است، دو گونه هدف اصلی قابل تصور است؛ یکی تولید به انگیزه بالا بردن سطح زندگی خویش و در نهایت زندگی افراد تحت تکفل خود که مسئولیت اداره معیشت آنان را به عهده دارد، و دیگری به انگیزه بالا بردن سطح زندگی دیگران

اهداف و انگیزه های تولید در اسلام

■ ترکیب اهداف فردي و جمعي

■ امکان دارد افراد، اصل فعالیتهاي توليدي را با انگیزه رفع نیازهاي شخصي انجام دهند اما نوع آن فعالیتها را با در نظر گرفتن مصالح عمومي انتخاب نمایند. مثلاً فردي که براي اداره زندگاني خود نیاز به کار کردن دارد، اما در مقابل او شغلهای زیادی مانند کشاورزی، پزشکی، نانوايي و... موجود است، کاری را انتخاب کند که فایده آن برای جامعه بیشتر باشد هر چند سود مادي حاصل از آن فعالیت نسبت به کارهاي دیگر کمتر باشد و غالباً در جوامعي که بوسیله رهبران الهی تربیت و هدایت شده اند، این چنین انتخابی بیشتر حاکم است

اهداف و انگیزه های تولید در اسلام

■ هدف نهایی تولید

■ هدف نهایی یعنی قرب به خداوند. تولید به انگیزه مادی بدون در نظر گرفتن هدف نهایی و قرب الهی نیز در محدوده انواع تولیدات مجاز، تحریم نشده است. زیرا همه مردم همیشه در حدی نیستند که انگیزه های الهی موجب حرکت و فعالیت اقتصادی آنان شود، و از طرف دیگر تولید در جامعه باید سطح مطلوب خود را حفظ کند

■ در تبیین رفتارهای اقتصادی افراد، بر اثر انگیزه های حاکم بر آنان، دو نوع انگیزه را در جامعه اسلامی می توانیم در نظر بگیریم:

■ 1- انگیزه الهی که مطلوب و ایده آل است و مکتب اسلام سعی می نماید مردم را به این انگیزه عالی سوق دهد.

■ 2- انگیزه های مادی در محدوده فعالیت های مجاز که هر چند از نظر اسلام کمال مطلوب نیست ولی بر اساس مصالحی تحریم نشده است.

نظریه رفتار تولید کننده

اکثر محققان اقتصاد اسلامی بر این مطلب اتفاق نظر دارند که رفتار تولید کننده مسلمان در اقتصاد اسلامی با رفتار تولید کننده در اقتصاد سرمایه داری تفاوت دارد، و این تفاوت ناشی از آن است که برای تولید کننده مسلمان غیر از سود مادی، مصالح اجتماعی و ثواب آخرتی نیز مطرح می‌شود. اختلاف در چگونگی وارد کردن ملاحظات اجتماعی و آخرتی در نظریه رفتار تولید کننده است.

اقسام تولید

اسلام براي تنظيم امور اجتماع، علاوه بر تشويق به توليد كالاهاي گوناگون كشاورزي و صنعتي، توليد برخي از كالاها و انجام دادن بعضي از خدمات را واجب و برخي را نيز حرام دانسته است:

■ توليدات واجب:

- توليدات واجب را مي‌توان تحت سه عنوان بيان نمود:
- الف) توليد كالاها و خدماتي كه حيات افراد بر آنها مترتب است
- ب) توليد اشيايي كه قوام و نظم جامعه بدانها وابسته است گر چه نسبت به فرد، داراي ضرورت و لزوم نمي‌باشد
- ج) نوع ديگر از توليداتي كه حكم به وجوب آنها مي‌شود، ابزارهاي نظامي است كه جامعه مسلمين براي دفاع و يا جهاد به آنها نياز دارد

اقسام تولید

■ تولیدات حرام:

■ تولید کلیه کالاها و انجام دادن کارهایی که برای اجتماع مضر است و موجب هدر دادن بیهوده سرمایه های طبیعی و انسانی می شود مانند تولید شراب و آلات لهو و لعب، تولید سلاح و فروش آن به دشمنان دین و... تحریم شده است.

■ کسب درآمد از طریق ارائه برخی کالاها و خدمات ممنوع است که در اصطلاح فقهی بدین گونه منابع درآمد «مکاسب محرمه» گفته می شود همانند: کسب درآمد از ناحیه فروش چیزهایی که بالاصاله نجس می باشند مانند شراب و خوک، کسب درآمد از طریق قمارخانه ها، کسب درآمد از طریق جادوگری، کسب درآمد از طریق تألیف، چاپ و انتشار کتب و مقالات گمراه کننده و...

ضوابط هدایت کننده رفتار تولید کنندگان

- 1- فرا گرفتن همه حرفه هایی که حفظ نظام جامعه اسلامی بر آن متوقف است و تولید کالاها و خدماتی که این مهم بر آن مترتب است، واجب شمرده شده است
- 2- تولید کننده باید تمام ضوابط الهی را رعایت کند و اگر نتواند واجبات و محرمات را رعایت کند، شرعاً مجاز نیست به هیچ گونه فعالیت دست بزند.
- 3- بدلیل حرمت اضرار به دیگران و حرمت اتلاف منابع و اسراف، می‌کوشد از منابع به نحو بهینه استفاده کند .
- 4- وی همانند همه مسلمانان خود را مخاطب خداوند می‌داند که «همانا خداوند به عدل و احسان امر می‌نماید» (نحل: آیه 90)؛ بنابراین، بر اساس عدل و احسان، تولید و عرضه می‌کند

عوامل تولید از دیدگاه اسلام

■ منابع طبیعی

■ مهمترین عوامل تولید که آن را منشاء اصلی کلیه تولیدات اقتصادی جامعه بشری می‌توان دانست، منابع طبیعی و خدادادی است که خداوند متعال با سخاوت تمام در اختیار انسان قرار داده است. به تعبیر قرآن کریم، خداوند هر آنچه را در زمین از منابع و اشیاء مفید یافت می‌شود، برای انسان آفریده است

■ از نظر اسلام، منابع طبیعی نباید رها شده، بی استفاده و معطل بمانند؛ بلکه انسان موظف است حداکثر استفاده را از آنها ببرد. بنابراین، طبیعت برای انسان آفریده شده و باید در جهت رفع نیازهای او از آن بهره برداری شود و اساساً در صورتی که سرمایه‌های خدادادی وجود نمی‌داشت، بشر قادر به هیچگونه تولیدی نبود

عوامل تولید از دیدگاه اسلام

■ نیروی انسانی:

■ یکی دیگر از عوامل مهم تولید که نقش اصلی و اساسی در فرآیند تولید دارد، نیروی انسانی است که باید منابع طبیعی و مواد خام به کمک فکر یا قدرت جسمی افراد تبدیل به کالاهای مورد نظر شود و یا خدماتی توسط آنان ارائه گردد و این بدون کوشش و تلاش میسر نمی‌شود. از این نظر، اسلام به کار و فعالیت انسانی توجه زیادی مبذول داشته و افراد کوشنده و تلاشگر را با عبارات گوناگون مورد تشویق قرار داده است.

عوامل تولید از دیدگاه اسلام

■ سرمایه

■ انسان به منظور ایجاد تسهیل در امور زندگی و کسب اطمینان به آینده، بخشی از تولید خود را برای استفاده بعدی یا سود بردن از آن، ذخیره و به صورت سرمایه حفظ می‌کند.

■ از دیدگاه اسلام، هر گاه سرمایه بر اثر کار مشروع و قانونی حاصل شده باشد محترم و مورد تأیید است ولی برای استفاده از آن در جریان تولید باید مقررات شرعی رعایت شود. از جمله اینکه سرمایه باید در مسیر کار و تولید به سود دهی برسد؛ در غیر این صورت، هر گاه به صورت راکد و ایستا سودی به آن تعلق گیرد، ربا و حرام خواهد بود

عوامل تولید از دیدگاه اسلام

■ تکنولوژی

■ اسلام بر روی روش و تکنیک ویژه ای در تولید، نظر خاصی ابراز ننموده است و اساساً تکنیک را در شکل خاصی محدود کردن، موجب رکود و عدم تکامل اجتماع می‌باشد. بنابراین، اسلام فقط هدایت‌های عامی را ارائه داده است که انسان را به سعی در کشف و انتخاب روش بهتر کمک می‌کند. ترکیب عوامل تولید که خود نیز نوعی تکنیک است، مستثنی از این قاعده نمی‌باشد و بر اساس دستورات پیشوایان دین مبني بر «اصلاح نعمت» و «اصلاح مال»، آن ترکیبی بهتر است که اصلاح بالاتری بر آن مترتب باشد

■ اسلام، استفاده از تکنولوژی مدرن را برای ارائه خدمات در راه رسیدن به اهداف عالی‌ه انسانی تشویق و ترغیب می‌کند، ولی حاکمیت تکنولوژی را در تعیین سرنوشت جوامع بشری قبول ندارد

عرضه و تقاضاي عوامل توليد

اسلام، سازمان توليد اجتماعي را موظف به توليد كالاهايي كرده كه مورد نياز عمومي جامعه است و ميزان آن را تا حد اشباع نيازمنديهاي حياتي يعني تا جايي كه احتياجات فردي هر كس برآورده شود، تعيين كرده است. تا هنگامي كه ميزان كالاهاي ضروري به حدي نرسيده كه تكافوي احتياج عمومي را بنمايد، صرف نير و عوامل توليد بمنظور توليد ساير كالاها اجازه داده نشده است؛ در نتيجه يگانه عامل تعيين كننده خط مشي توليد، رفع نياز عمومي جامعه به معني واقعي آن است. به عبارت ديگر عرضه و تقاضاي عوامل توليد در راستاي توليد كالاهاي مورد نياز جامعه بايد تا حد اشباع بازار، از كالاي مورد نظر صورت پذيرد.

فصل نهم: نظریه پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی

هدفهای کلی:

- 1- دانشجو با اهداف، انگیزه‌ها و زمینه‌های سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی آشنا می‌شود.
- 2- به مزیت‌ها و برتری‌های نظام مشارکت در مقابل نظام بهره‌پی می‌برد.
- 3- از وظایف و مسئولیت‌های دولت اسلامی در امر سرمایه‌گذاری اطلاع حاصل خواهد کرد.
- 4- با برخی سرمایه‌گذاریهای مستقیم دولت اسلامی در صدر اسلام آشنا خواهد شد.
- 5- با مفهوم ربا و ابعاد و جوانب مختلف آن و تأثیر تحریم آن بر پس‌انداز و سرمایه‌گذاری آشنایی پیدا خواهد کرد.

هدفهای رفتاری

- از دانشجو انتظار می رود که پس از اتمام مطالعه این فصل بتواند:
- 1- اهداف و انگیزه‌های سرمایه‌گذاری در اسلام را با نظام سرمایه‌گذاری مقایسه نماید.
- 2- گستره سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی در دو بخش خصوصی و دولتی را تشریح کند.
- 3- در خصوص تأمین مالی بنگاههای تولیدی و تجاری در نظام مشارکت اظهار نظر نماید.
- 4- برخی زوایای مختلف اقتصادی و اجتماعی که برتری نظام مشارکت در مقابل نظام بهره را منعکس می نمایند، را توضیح دهد.
- 5- میزان عدم اطمینان در سرمایه‌گذاری را در دو نظام مشارکت و بهره مقایسه نماید.
- 6- در خصوص میزان ثبات اقتصادی در دو نظام مشارکت و بهره اظهار نظر نماید.
- 7- مسئولیت‌های دولت اسلامی در امر سرمایه‌گذاری اعم از سرمایه‌گذاریهای مستقیم دولت، ایجاد زمینه‌های سرمایه‌گذاری و نظارت و کنترل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را تشریح کند.
- 8- ربا را تعریف نموده، انواع آن و دلایل حرمت آن را توضیح دهد.
- 9- ربا را با نرخ بهره و نرخ سود مقایسه نماید.
- 10- اثر تحریم ربا را بر پس‌انداز و سرمایه‌گذاری تشریح کند.

اهداف و انگیزه های سرمایه گذاری در اقتصاد اسلامی

اهداف سرمایه گذار مسلمان در این که او برای تحقق بالاترین درجه رعایت ارزشهای اسلامی تلاش می کند، از اهداف سرمایه گذار غیر مسلمان متمایز می گردد. سرمایه گذار مسلمان در سرمایه گذاری حداکثر سازی اجر و سود هر دو را هدف خود قرار می دهد.

فرد مسلمان درآمد خود را فقط برای مصرف خصوصی در آینده پس انداز نمی کند؛ بلکه اتفاق در راه خداوند را هم وارد برنامه ریزی خویش می کند. به همین دلیل، او علاوه بر توقع افزایش منافع آتی دنیوی به عنوان نتیجه سرمایه گذاری برای افزایش درآمد خود، توقع اجر و ثواب هم دارد. در نتیجه مطلوبیت نهایی (مطلوبیت مادی بعلاوه مطلوبیت غیر مادی) سود آتی نزد او، بزرگتر از مطلوبیت نهایی فرد غیر مسلمان است. از همین رو سرمایه گذار مسلمان به نرخ سود کم نیز قانع است.

گستره و زمینه های سرمایه گذاری در اقتصاد اسلامی

سرمایه گذاری بخش خصوصی:

■ این نوع سرمایه گذاری با وجود دو انگیزه اصلی سود و اجر شناخته می شود. سرمایه گذاری خصوصی از سه مجموعه اصلی تشکیل می شود:

- الف) فعالیت سرمایه گذاری فقط با انگیزه سود؛
- ب) فعالیت سرمایه گذاری با انگیزه سود به عنوان هدف واسطه ای و اجر به عنوان هدف نهایی؛
- ج) فعالیت سرمایه گذاری فقط با انگیزه اجر، مانند ساخت بیمارستانهای خیریه که خدمات درمانی مجانی ارائه می دهند.

گستره و زمینه های سرمایه گذاری در اقتصاد اسلامی

سرمایه گذاری بخش دولتی:

■ این نوع سرمایه گذاری بر حسب منبع تأمین آن به دو مجموعه اصلی تقسیم می شود:

■ الف) مخارج سرمایه گذاری بخش دولتی از درآمدهای مالی بخش خصوصی با انگیزه اجر به منظور اجرای طرحهای ویژه مانند صدقات افراد برای ایجاد مدرسه، بیمارستان و

...

■ ب) مخارج سرمایه گذاری دولتی از محل درآمد های مالی عمومی (مانند انفال، فیه، جزیه و...) به منظور اجرای طرحهای عمومی برای مصالح عمومی.

نظام مشارکت، جایگزین نظام بهره

هدف اسلام از تحریم ربا این نیست که نرخ بهره به حداقل ممکن یا به صفر برسد، بلکه اسلام از اساس با چنین شیوه ای از بکارگیری پول و سرمایه مخالف بوده و معتقد است باید در پی روش دیگری برای بکارگیری پس اندازها و سرمایه ها بود که با عدالت اجتماعی و اخلاق مطلوب اسلامی سازگار باشد؛ که آن روش همانا نظام مشارکت است

کیفیت تأمین مالی بنگاههای تولیدی و تجاری در نظام مشارکت

اسلام به منظور تسهیل فعالیتهای تجاری و تولیدی، اشکال مختلفی از عقود مالی مانند شرکت، مضاربه، مزارعه، مساقات و جعاله را معرفی و امضاء نموده که خصیصه اصلی در همه آنها مشارکت صاحب یا صاحبان سرمایه با عامل یا عوامل اقتصادی می باشد. این عقود امکان تأمین مالی برای بنگاهها و مؤسسات تولیدی و تجاری را در بخشهای مختلف صنعت، کشاورزی و بازرگانی و خدمات مهیا می سازند.

مقایسه نظام مشارکت با نظام بهره

- 1. کاهش هزینه های تولید
- 2. افزایش سرمایه گذاری
- 3. افزایش تولید و عرضه کل
- 4. بالا رفتن سطح اشتغال
- 5. کاهش سطح عمومی قیمت ها
- 6. عادلانه تر شدن توزیع درآمد
- 7. ثبات بیشتر اقتصادی
- 8. بالا رفتن سطح عمومی رفاه
- 9. تطابق با عدل و قسط

مسئولیت های دولت اسلامی در امر سرمایه گذاری

بر خلاف نظام سرمایه داری، دولت در نظام اقتصادی اسلام از جایگاه خاصی برخوردار بوده و مسئولیتهای مهمی در امر سرمایه گذاری بر عهده دارد که عبارتند از: نظارت و کنترل سرمایه گذاری های بخش خصوصی، ایجاد زمینه های سرمایه گذاری و اشتغال و سرمایه گذاری های مستقیم دولت .

مسئولیت های دولت اسلامی در امر سرمایه گذاری

- 1. نظارت و کنترل سرمایه گذاری های بخش خصوصی
- 2. ایجاد زمینه های سرمایه گذاری و اشتغال مردم
- شکستن تجارت انحصاری قریش و تشکیل کاروان تجاری برای مسلمانان
- ایجاد اشتغال برای مسلمانان مهاجر
- واگذاری زمین جهت تشویق سرمایه گذاری
- تأمین سرمایه مالی

مسئولیت های دولت اسلامی در امر سرمایه گذاری

■ 3. سرمایه گذاریهای مستقیم دولت اسلامی

■ سرمایه گذاری جهت تبلیغ اسلام

■ سرمایه گذاری در امور فرهنگی

■ سرمایه گذاری در امور نظامی

■ سرمایه گذاری در امور زیر بنایی

ربا، نرخ بهره و نرخ بازدهی

تعریف ربا و انواع آن:

- ربا عبارت است از داد و ستدی که در کالاهای وزن شدنی (موزون) یا پیمانه‌ای (مکیل) صورت گیرد و با همجنس آن مبادله شود به طوری که یک طرف آن بر دیگری فزونی پیدا کند.
- در فقه اسلامی برای تحقق ربای مزبور که ربای معامله‌ای نامیده می‌شود، دو شرط ذکر شده است:
 - 1- کالاهایی که با یکدیگر مبادله می‌شوند از یک جنس باشند.
 - 2- خرید و فروش کالاها به کمک پیمانه و کیل یا توزین صورت گیرد.
- نوع دیگر ربا، ربای قرضی است و آن عبارت از این است که شخص، مبلغ پولی را به عنوان قرض به دیگری بپردازد و شرط کند که موقع بازپرداخت، مبلغی بر آن بیفزاید، چه آن مبلغ اضافی ناچیز باشد چه بسیار، این کار ربا و حرام است

دلایل حرمت ربا

ربا در اسلام به ادله اربعه: قرآن، سنت، اجماع و عقل
حرام شمرده شده است

1. ادله حرمت ربا در قرآن کریم
2. ادله حرمت ربا در سنت و روایات
3. اجماع فقها یکی از ادله حرمت ربا
4. عقل به عنوان یکی از دلایل حرمت ربا

ربا، نرخ بهره و نرخ سود

برخی از صاحب نظران بر این عقیده‌اند که بهره با ربا تفاوت داشته و بجهت همین تفاوت، حکم تحریم ربا شامل نرخ بهره نشده و لذا اخذ بهره حرام نمی‌باشد. در زیر به برخی از دلایل ایشان و نقد آن دلایل خواهیم پرداخت:

- 1. ربا اخذ به اضعاف مضاعفه است و بهره، ربا نیست
- 2. پول، سرمایه است لذا تولید سود و بهره می‌کند
- 3. بهره بهای قبول مخاطره است
- 4. بهره به عنوان هزینه فرصت پول است

تحریم ربا و اثر آن بر پس انداز و سرمایه‌گذاری

با تحریم ربا، داد و ستد وام ربوی غیر قانونی می‌شود. در نتیجه، بازار وام که در آن عرضه کنندگان و متقاضیان به داد و ستد می‌پرداختند از صحنه اقتصاد حذف می‌شود. در اقتصاد، دیگر زمینه‌ای برای اختصاص پس انداز به ربا یا به سفته بازی وجود ندارد. تنها امکانی که برای صاحبان پس انداز باقی می‌ماند تا بتوانند وجوه مصرف نشده خود را به درآمد بیشتری تبدیل کنند، مشارکت کردن با بنگاه‌ها در فعالیتهای سرمایه‌گذاری است. در غیر این صورت هیچ مازادی به اندوخته آنان تعلق نمی‌گیرد.

تحریم ربا و اثر آن بر پس انداز و سرمایه‌گذاری

■ پس فرصت باقیمانده همان مشارکت در فعالیت‌های سرمایه‌گذاری است. این امر سبب می‌شود همه وجوهی که قبلاً صرف وام دادن یا کارهای سفته بازی می‌شد، اینک به سرمایه‌گذاران عرضه شود. لذا منحنی پس انداز به سمت راست منتقل خواهد شد. مجدداً تأکید می‌شود صاحبان پس انداز برای اختصاص اندوخته خود به یک فعالیت درآمدزا جز بازار سرمایه، بازاری ندارند. یا باید اندوخته را کنز کنند و یا آن را به صورت مشارکت به متقاضیان این وجوه عرضه کنند. پس در مقایسه با قبل که بازار وام وجود داشت، اکنون در هر درصدي، مبالغ و وجوه بیشتری به بازار سرمایه عرضه می‌شود

تحریم ربا و اثر آن بر پس انداز و سرمایه گذاری

■ اثر مهم دیگر حذف بازار وام یا تحریم فعالیت‌های ربوی، افزایش تقاضا برای سرمایه‌گذاری است. در کنار بازار وام، سرمایه‌گذاری تا جایی صورت می‌گیرد که نرخ نهایی بازدهی سرمایه‌گذاری با نرخ بهره مساوی شود. با حذف ربا، نرخ برون زایی وجود ندارد که مقدار وجوه سرمایه‌گذاری را تعیین کند. به بیان دیگر، اگر نرخ بهره برابر با 10 درصد باشد، طرح‌هایی با بازدهی کمتر از 10 درصد هرگز برای سرمایه‌گذاری انتخاب نخواهد شد، اما با حذف نرخ بهره، دیگر نرخ برون زایی حد سرمایه‌گذاری را تعیین نمی‌کند و در نتیجه تقاضا برای سرمایه‌گذاری افزایش می‌یابد.

فصل دهم: تعادل عمومی

■ هدفهای کلی:

- 1- دانشجو با عرضه و تقاضای کل در اسلام آشنا خواهد شد.
- 2- به چگونگی تخصیص منابع، تعادل عمومی و تعیین سطح عمومی قیمت‌ها پی خواهد برد.
- 3- با تأثیر سیاستهای پولی و مالی در رسیدن به تعادل عمومی آشنایی پیدا خواهد کرد.
- 4- از ویژگیهای رشد و توسعه اقتصادی در دیدگاه اسلام اطلاع حاصل خواهد نمود.

هدفهای رفتاری

- از دانشجو انتظار می‌رود که پس از اتمام مطالعه این فصل بتواند:
- 1- نسبت به مطابقت دو فرض عدم توهم پولی و انعطاف پذیری کامل قیمت‌ها و دستمزدها از دیدگاه اسلام و نهایتاً در خصوص چگونگی منحنی عرضه کل اظهار نظر نماید.
- 2- چارچوب مورد نظر اسلام در مورد تقاضای کل را تشریح کند.
- 3- مکانیسم تحقق تعادل عمومی را در یک نظام اسلامی توضیح دهد.
- 4- نقش آموزه‌های اسلامی در تحقق تعادل در دو حوزه تولید و توزیع را تبیین نماید.
- 5- راهکارهای سیاست مالی در اسلام جهت رسیدن به تعادل عمومی را شرح دهد.

هدفهای رفتاری

- 6- روشهای استفاده از سیاست پولی جهت نیل به تعادل را در چارچوب نظام اسلامی توضیح دهد.
- 7- رشد مطلوب اقتصادی از دیدگاه اسلام را تعریف نماید.
- 8- توسعه اقتصادی از دیدگاه اسلام را تعریف کند.
- 9- به برخی راهنماییهای اسلام و نیز عمل رهبران بزرگ آن در راستای تحقق هدف رشد و توسعه اشاره نماید.
- 10- نمونه‌هایی از سیره گفتاری و رفتاری امام علی (ع) را در مسیر رسیدن به رشد و توسعه شرح دهد.

تقاضاي كل و نحوه استخراج آن

تقاضاي كل در اقتصاد اسلامي بيانگر مجموع تقاضا براي كالاها و خدمات توليد شده در دوره جاري در سطح قيمت‌هاي رايج بازار مي‌باشد.

اگر چه تقاضاي كل در اقتصاد اسلامي همانند اقتصاد سرمايه‌داري از مجموع مخارج و تقاضاي كليہ متقاضيان (دولتي و خصوصي) بدست مي‌آيد؛ ليكن بديهي است كه اين تقاضا در چارچوب احكام، دستورات و ارزشهاي اسلامي بوجود مي‌آيد. به عبارت ديگر، تقاضاي كليہ بخشهاي اقتصادي جامعه از كالاها و خدمات توليد شده با توجه به اصول موضوعه و ضوابط هدايت كننده رفتار متقاضيان شكل گرفته و از سوي ديگر كالاها و خدمات توليد شده هم، كه مورد تقاضاي خريداران مي‌باشد، توسط توليد كنندگان، در چارچوب احكام و دستورات اسلامي در حوزه توليد، در دسترس متقاضيان قرار خواهد گرفت.

تقاضاي كل و نحوه استخراج آن

■ بديهي است تقاضاي كل براي كالاها و خدمات با سطح قيمتها رابطه معكوس دارد. به عبارت ديگر، با افزايش سطح عمومي قيمتها، از ميزان تقاضاي كل كاسته شده و برعكس، با کاهش آن، بر مقدار تقاضاي كل كالاها و خدمات افزوده خواهد شد. به ديگر سخن، رابطه منفي بين مقدار تقاضا و سطح عمومي قيمتها وجود داشته و لذا منحنى تقاضاي كل داراي شيب منفي يا نزولي مي باشد.

عرضه کل و نحوه استخراج آن

■ در اقتصاد اسلامی، در باره وجود توهم پولی یا عدم آن و نیز در باره انعطاف پذیری کامل قیمت ها و چسبندگی آنها چگونه باید اظهار نظر کرد؟

■ بی تردید این دو ویژگی تا حدود بسیاری به ساختار نظام اقتصادی مربوط می شود. وجود توهم پولی می تواند ناشی از عدم شفافیت بازار و عدم تقارن اطلاعات کارگر و کارفرما باشد که امری ساختاری است. اگر بازار از نوع رقابت کامل باشد که یکی از ویژگی های آن شفافیت اطلاعات است یا این که دولت وظیفه توزیع عادلانه اطلاعات را در بازار به عهده گیرد، توهم پولی و عدم تقارن اطلاعات وجود نخواهد داشت. همچنین چسبندگی قیمت ها می تواند ناشی از وجود اتحادیه های کارگری یا قراردادهای بلند مدت باشد که به ساختار بازار کار مربوط است

عرضه کل و نحوه استخراج آن

■ در طرح نظري ساختار نظام اقتصادي اسلامي مي توان گفت: عدم تقارن اطلاعات وجود ندارد؛ زيرا با توجه به دو مبناي حاکميت مصالح فرد و جامعه و نقش دولت در جايگاه دولت مصالح در اقتصاد اسلامي و با توجه به اين که عدالت اقتصادي يکي از مهمترين اهداف نظام اقتصادي اسلام است و دولت وظيفه دارد در جهت اين هدف مهم سياستگذاري کند مي توان گفت: يکي از وظيفات دولت اسلامي آن است که در جهت شفافيت بازار و توزيع عادلانه اطلاعات در آن سياستگذاري و اقدام کند و عدم تقارن اطلاعات بين فعالان در بازار را از بين ببرد؛ زيرا در غير اينصورت توزيع درآمد به وسيله سيستم بازار به صورتي عادلانه تحقق نمي يابد.

تخصیص منابع، تعادل عمومی و سطح قیمت‌ها

- در نظام اقتصادی اسلام چه عاملی منابع کمیاب اقتصادی را بین مصارف گوناگون تخصیص می‌دهد؟
- عرضه در پاسخ به تقاضا ایفای نقش می‌کند و بدین ترتیب این تقاضاست که عرضه را می‌آفریند. تصور خلق تقاضا بوسیله عرضه نمی‌تواند در نظام اقتصادی اسلام از جایگاه قابل توجهی برخوردار باشد زیرا وقتی عرضه کننده در تخصیص امکانات تولیدی علاوه بر انگیزه های مالی و یا ارزشی، خود را متعهد می‌داند که اقدامی بر خلاف باورها و عقاید خویش ننماید، بدیهی است در راستای تولید کالا و یا ارائه خدمتی که صرفاً باید برای آن از طریق جعل تصور خلاف واقع، تقاضا بیافریند نخواهد رفت.

تخصیص منابع، تعادل عمومی و سطح قیمت‌ها

■ تمهیدات اندیشیده شده برای ممانعت از عدم عرضه کالاها به هنگامی که تقاضا برای آنها وجود دارد، رعایت مساوات بین خریداران از نظر قیمت کالاها، توصیه به عرضه کالا با قیمت کمتر به صاحبان فضیلت (علمی و تقوایی)، تاکید بر گرفتن سود از مؤمنان به اندازه ضرورت، حرام دانستن اقدام برای خریدن کالایی که شخص دیگری در حال خریدن آن است به قیمت بیشتر (مگر در مزایده) و... از ناحیه عرضه کنندگان و مصرف کنندگان موجب می‌شود که بازار از طریق عرضه و تقاضا با شیب‌های مناسبی که این باورها در منحنی‌های تقاضا و عرضه بوجود می‌آورند، بطور خودکار امر تخصیص منابع را سازماندهی کند و به عبارت دیگر نظام قیمت‌هاست که بعنوان مکانیسم هماهنگی بین فعالیت‌های اقتصادی عمل می‌کند

تخصیص منابع، تعادل عمومی و سطح قیمت‌ها

■ قبول سازگاری سیستم قیمت‌ها همراه با برنامه ریزی هدایتی دولت در نظام اقتصادی اسلام و انعطاف‌پذیری کامل چگونگی اعمال سیاست‌گذاری‌های ناشی از حضور دولت در صحنه اقتصاد که قاعدتاً در طیفی از دخالت مطلق تا نظارت مطلق بر حسب نوع فعالیتها و تولیدات قرار می‌گیرد، قیمت را به عنوان یک شاخص اطلاعاتی، تخصیصی، توزیعی و تثبیتی معرفی می‌نماید

سیاست‌های مالی و اثر آنها در رسیدن به تعادل عمومی

■ خمس و زکات، مالیات‌های نسبی هستند و خراج نیز متناسب با اجاره زمین گرفته می‌شد. مالیات‌های نسبی از طریق ضریب افزایش، به تثبیت اوضاع اقتصادی کمک فراوانی می‌کنند. هنگام رونق، از تورم جلوگیری کرده؛ یعنی از تاثیر افزایش تقاضای کل بر درآمد ملی می‌کاهند و هنگام رکود و کاهش تقاضای کل، از شدت کاهش درآمد ملی پیشگیری می‌کنند. از دیدگاه سیاست مالی، استفاده از مالیات‌های نسبی بر مالیات‌های ثابت ترجیح دارد

سیاست‌های مالی و اثر آنها در رسیدن به تعادل عمومی

■ عامل دیگری که در وضعیت تثبیت تاثیر دارد، انعطاف پذیری نرخ خراج و همچنین سهم سود دولت در قراردادهای مزارعه و مشارکت خود است؛ بنابراین، دولت می‌تواند در وضعیت رکودی، نرخها را کاهش داده، در موقعیت رونق بر مقدار آن بیفزاید؛ چنانکه این نکته در دستور العمل حضرت علی (ع) به مالک اشتر آشکار است

سیاستهای پولی و اثر آنها در رسیدن به تعادل عمومی

■ اجرای سیاست پولی در چارچوب بانکداری بدون ربا و حذف فعالیت‌های ربوی با افزایش میزان عرضه و تقاضای سرمایه‌گذاری، بر سطح اشتغال می‌افزاید. مشارکت صاحبان پس‌انداز با کارفرمایان و دقت نظر آنان در فرایند تولید، سبب افزایش و بهبود بهره‌وری شده و در اثر حذف فعالیت‌های سفته‌بازی، هزینه تمام‌شده کاهش و سود افزایش می‌یابد و در نهایت، بالا رفتن تولید ناخالص ملی و جلوگیری از تورم را در پی خواهد داشت. همچنین در چنین نظامی، نوسانات اقتصادی در مقایسه با نظام ربوی، کمتر است. بعبارت دیگر اجرای سیاست پولی در یک سیستم غیر ربوی موجب از بین رفتن دو حالت بحرانی افزایش بیکاری و افزایش تورم شده و اقتصاد را به سمت تعادل و تثبیت اقتصادی سوق می‌دهد.

سیاست‌های پولی و اثر آنها در رسیدن به تعادل عمومی

■ افزایش امکانات شغلی و تولید

■ در نظام اسلامی، با تحریم بهره و قانونی نبودن اوراق قرضه، زمینه‌ای برای اختصاص پس انداز به ربا و سفته‌بازی پدید نخواهد آمد و یگانه راه برای صاحبان پس انداز، مشارکت با تولیدکنندگان در سرمایه‌گذاری است، در غیر این صورت، هیچ مازادی به پس انداز آنها تعلق نمی‌گیرد؛ ضمن این که در وضعیت تورمی، ارزش دارایی آنها نیز کاهش می‌یابد، بنابراین، وجوه عرضه شده برای سرمایه‌گذاری در کل اقتصاد افزایش خواهد یافت. گذشته از این، انگیزه خرید اوراق مشارکت، بیش از اوراق قرضه است، زیرا مسلمانان به جهت تحریم ربا از خرید این اوراق می‌پرهیزند.

سیاست‌های پولی و اثر آنها در رسیدن به تعادل عمومی

■ جلوگیری از افزایش بی‌حد قیمت‌ها

■ در بانکداری اسلامی، بانک‌ها متناسب با نیاز جامعه به ایجاد اعتبار و عرضه سرمایه اقدام می‌کنند. بدیهی است که سرمایه نیز باید به صورت مکمل سایر عوامل تولید به کار گرفته شود؛ بنابراین، هر سرمایه‌گذاری که متقاضی مشارکت با بانک اسلامی است، از وجود سایر عوامل تولید مورد نیاز خود اطمینان حاصل کرده، سپس به تولید کالاها و خدمات مورد نیاز جامعه اقدام می‌کند. افزون بر این، حذف بهره از بازار پول، موجب فقدان فعالیت‌های سفته‌بازی شده، به این ترتیب، از بروز تقاضای مازاد پول که موجب تورم است، جلوگیری خواهد کرد.

سیاست‌های پولی و اثر آنها در رسیدن به تعادل عمومی

- جلوگیری از افزایش بی حد قیمت‌ها
- در مجموع می‌توان گفت که ساختار قانونی نظام بانکی در اسلام، از پیدایش تورم به چهار دلیل پیشگیری می‌کند:
 - 1- تناسب بین حجم پول و امکانات بالقوه فعالیت اقتصادی
 - 2- کاهش تقاضای پول در نتیجه فقدان فعالیت‌های سفته‌بازی
 - 3- انتقال منحنی عرضه کل در اثر افزایش اشتغال و سطح تولید
 - 4- توازن میان درآمد-مخارج در گردش واقعی و پولی اقتصاد

رشد و توسعه اقتصادی

یکی از مفاهیمی که در نظام اقتصاد اسلامی جهت بخش است، بینشی است که اسلام در باره رشد و توسعه اقتصادی دارد. در نظام اسلامی، رشد و توسعه به طور مطلق هدف نیست، بلکه در صورتی مورد پذیرش است، که در راه هدف بالاتری که همان حرکت بسوی تکامل و تقرب الی الله است، قرار گیرد. به عبارت دیگر، رشد و توسعه اقتصادی در جامعه اسلامی دارای يك مفهوم ابزاری است نه غایی. چنین بینشی در باره رشد و توسعه موجب جلوگیری از مفاسد، طغیانها و مشکلات اجتماعی و اقتصادی خواهد بود. اگر جامعه اسلامی با دید وسیله بودن به رشد و توسعه اقتصادی ننگرد، و آن را هدف مطلق بداند، مبتلا به خصلتهای انسان نظام سرمایه‌داری و کمونیستی می‌گردد.

■ در يك تعريف نسبتاً جامع، رشد مطلوب اقتصادي از دیدگاه اسلام را مي‌توان چنین معرفي نمود: افزایش بلند مدت تولید خالص ملي سالانه به قیمت‌هاي ثابت، بر پایه تکنولوژي پیشرفته و تعدیلات نهادي و ایدئولوژيكي نظام اسلامي در چارچوب اصول موضوعه مکتب اقتصادي اسلام، به منظور عرضه کالاهاي هر چه متنوعتر اقتصادي به امت اسلامي.

■ توسعه اقتصادي را نیز مي‌توان اینگونه تعريف کرد: يك جريان پويا که متضمن رشد مداوم اقتصادي و تغییرات ساختاري علمي و فني تولید از وضعیت سنتي به وضعیت مدرن، هماهنگ با تحول و دگرگوني در بنیانهاي اقتصادي، اجتماعي، سياسي، علمي و فرهنگي جامعه اسلامي، به طوري که انسان در این جريان مي‌تواند نقش خود را به عنوان جانشین خدا بر روي زمین به اجرا در آورد، که در نهایت، غایت چنین جرياني دستیابی به رفاه اقتصادي و اجتماعي دنيوي، و زمینه سعادت اخروي انسان مي‌باشد

رشد و توسعه اقتصادي

■ تحقق هدف رشد و توسعه اقتصادي که يکي از اهداف نظام اقتصادي اسلام مي‌باشد را مي‌توان در راهنماييهاي اسلام و عمل رهبران بزرگ آن مشاهده نمود که در زير به برخي از آنها اشاره مي‌شود:

■ فراگيري علم و دانش

■ تحول وضعيت اقتصادي جزيره‌العرب

■ عمران و آباداني شهرها و زمين‌ها

■ تاکيد بر سرمايه گذاري

■ افزايش ثروت و رفاه عمومي

بخش چهارم: کارایی و عدالت

فصل یازدهم: کارایی و عدالت

هدفهای کلی:

- 1- دانشجو با مفهوم کارایی و مواردی از آیات و روایات که بر کارایی دلالت دارند، آشنا خواهد شد.
- 2- به چگونگی عدالت اجتماعی و عدالت اقتصادی در نظام اقتصادی اسلام پی خواهد برد.
- 3- از توازن اقتصادی در اسلام و راهکارهای نیل به این هدف اطلاع حاصل خواهد کرد.
- 4- از مفهوم تعاون و تشریک مساعی آگاهی یافته و با تدابیر و سیاستهای پیامبر در جهت ایجاد روحیه تعاون آشنا خواهد شد.

هدفهاي رفتاري

از دانشجو انتظار مي‌رود که پس از اتمام مطالعه اين فصل بتواند:

- 1- ■ در خصوص کارايي ايستا و پويا در نظام اقتصادي اسلام اظهار نظر نمايد.
- 2- ■ مواردی از آیات و روایات که به نحوی بر کارايي دلالت دارند را برشمرد.
- 3- ■ اهميت و جايگاه عدالت اجتماعي را در آیات قرآن کریم شرح دهد.
- 4- ■ روایاتی از پیامبر و امام علي را در بيان اهميت عدالت ذکر کند.
- 5- ■ اصولی که مفهوم عدالت اقتصادي از دیدگاه اسلام را به خوبی توضیح مي‌دهند را تشریح کند.
- 6- ■ چگونگی توازن اقتصادي در اسلام و راهکارهاي نیل به آن را شرح دهد.
- 7- ■ نظر اسلام پیرامون تعاون را شرح داده و برخي تدابیر و سياستهاي پیامبر در راستاي ایجاد روحیه تعاون را برشمرد.

کارایی در نظام اقتصادی اسلام

کارایی به معنی مؤثرترین استفاده از منابع تولیدی معین (نیروی کار، مواد اولیه، ماشین‌آلات و ...) در نظام اقتصادی اسلام در بالاترین حد و درجه خود وجود خواهد داشت و برقراری کارایی اقتصادی در هر دو نوع ایستا و پویای آن، ناسازگار با روح حاکم بر فضای نهادهای نظام اقتصادی اسلام نیست

کارایی در نظام اقتصادی اسلام

■ در کارایی اقتصادی ایستا که در بر دارنده کارایی تکنیکی یا فنی نیز هست بهترین تخصیص منابع موجود بین تمامی شقوق مورد استفاده در زمان مشخص دنبال می‌شود. منظور این است که حصول کارایی اقتصادی یعنی حالتی که هیچ تخصیص مجددی از منابع برای افزایش محصول يك یا چند کالای نهایی بدون کاهش همزمان محصول يك یا چند کالای نهایی دیگر ممکن نیست. و این بیان به منزله حیف و میل نکردن منابع و استفاده بهینه از آنهاست که سخت مورد توصیه اسلام است.

■ کارایی پویا نیز که در آن دانش فنی و ابداع موجب می‌گردد با استفاده از منابع تولید معین، رشد اقتصادی بیشتری حاصل شود در نظام اقتصادی اسلامی که دارای آنگونه نظام آموزشی و تعلیمی است که قلم عالم را از خون شهید برتر می‌داند، به خوبی لحاظ خواهد شد.

عدالت اجتماعي و اقتصادي

عدالت اجتماعي آن است که در جامعه حقوق همه رعايت شود؛ و در مقابل آن ستم قرار دارد که به معنای پايمال کردن حقوق ديگران است. عدالت اجتماعي در مکتب اسلام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است تا جایی که در آیه 25 سوره حدید، اقامه قسط و عدل هدف فرستادن پیامبران و نزول کتابهای آسمانی ذکر شده است. همچنین خداوند متعال در آیه 135 سوره نساء به عدل فرمان می‌دهد و این تکلیف را بر عهده همه مسلمانان می‌گذارد.

عدالت اجتماعي و اقتصادي

■ تعاریف مختلفی از عدالت اقتصادی از دیدگاه اسلام از سوی اندیشمندان مسلمان ارائه شده است که تا حدود زیادی به هم نزدیک‌اند. شاید بتوان گفت عدالت اقتصادی از دیدگاه اسلام عبارت است از رفاه عمومی و ایجاد تعادل و توازن در ثروتها و درآمدها. به این بیان که نظام اقتصادی اسلام، تحقق عدالت در عرصه اقتصاد را از دو طریق دنبال می‌کند: از یک سو به همه افراد جامعه حق می‌دهد که از یک زندگی متعارف و آبرومندانه انسانی برخوردار باشند و از سوی دیگر، با اتخاذ احکام و روشهایی بدنبال متوازن کردن ثروتها و درآمدهاست و در نقطه مقابل، هر نوع فقر و بدبختی و بوجود آمدن فاصله طبقاتی را نتیجه عدم تحقق عدالت می‌داند.

عدالت اجتماعي و اقتصادي

- اصولي که مفهوم عدالت اقتصادي را از دیدگاه اسلام به خوبي توضیح مي‌دهد.
- اصل اول: خداوند متعال این جهان را با همه نعمتها و ثروتهايش براي همه انسانها آفریده است (همه چیز براي همه).
- اصل دوم: در مرحله اول، کار مفید اقتصادي موجب بوجود آمدن حق نسبت به ثروتهاي جامعه است.
- اصل سوم: در مرحله دوم، براي کسانی که نمی‌توانند کار کنند، نیاز در سطح کفاف منشأ حق سهم‌بري است.

توازن اقتصادي

با توجه به پايبندي اسلام به مسئله برابري و برادري انسانها، نابرابريهاي فاحش درآمد و ثروت با روح اسلام ناسازگار است و دولت اسلامي موظف است به عنوان هدفی مهم و اساسي، جلوي اختلاف فاحش درآمدها و ثروتها را گرفته و جامعه را به سوي عدالت و توازن اقتصادي سوق دهد. البته بايد توجه داشت که مفهوم عدالت و توازن اقتصادي به معنای پاداش برابر به همگان، بدون توجه به نقش فرد در اقتصاد جامعه نیست. افراد انسانی از جهت کارایی فکري و بدني با یکدیگر متفاوتند و این تفاوت، خود به خود سبب می‌شود که بازده اقتصادي سعي و کوشش همه انسانها یکسان نباشد.

راهکارهای توازن اقتصادی

- 1- کنترل درآمد و هزینه
- 2- تعدیل ثروت
- 3- توزیع منابع مالی
- 4- فراهم ساختن زمینه‌های رشد و توسعه

تعاون و تشریک مساعی

■ اسلام، مسلمانان را برادر یکدیگر قرار داده و بر این اساس، تضاد منافع را تبدیل به اشتراک منافع و همدلی و همدردی نموده است. در این نظام، انسانها اعضای یک پیکر محسوب شده‌اند که اگر یکی از آنان از دردی در رنج باشد، سایر اعضا نیز در آن احساس شریکند. مسلمانان نسبت به هم حقوق و وظایفی دارند که یکی از آنها مواسات در مال است. در صورتی که یکی از آنان نیازی داشته باشد، دیگران باید در رفع آن بکوشند.

تعاون و تشریک مساعی

■ اصل تعاون، بیانگر مسئولیت افراد و بنگاهها در فعالیتهای اقتصادی نسبت به یکدیگر است؛ بر اساس این مسئولیت، آنها نه تنها موجبات ورشکستگی بنگاههای دیگر را ایجاد نمیکنند، بلکه داوطلبانه با کمک رسانی و واگذاری فرصتهای رشد درآمدي به دیگران، از سقوط آنها جلوگیری میکنند.

تعاون و تشریک مساعی

■ پیامبر برای حفظ نظام اجتماعی و ایجاد جو تفاهم و حسن همجواری، همه همسایگان اهل مدینه و اطراف مدینه را به تعاون و همکاری دعوت کرد. یک نمونه از آن قرارداد حسن تفاهمی است که میان مسلمانان و یهودیان به امضاء رسید. مواد این قرارداد نشان می‌دهد که دو طرف می‌توانند با کمال آرامش مانند یک ملت زندگی کنند و به هنگام رویارویی با مشکلات به کمک هم بشتابند و نسبت به هم خیرخواه و یار و مددکار هم باشند.

